

”Från en husbonde till en annan”

En komparativ tematisk analys av samisk indigenitet, strategisk essentialism och kön/sexualitet i Ann-Helén Laestadius *Stöld* (2021) och Moa Backe Åstots *Himlabrand* (2021)

Av: Sasha Lahen-Kempas

Handledare: Ann-Sofie Lönngrén
Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande
Masteruppsats 30 hp
Litteraturvetenskap | höstterminen 2022

Populärvetenskaplig sammanfattning

Varför rubriceras tjuvjakt på renar som stöld? Finns det homosexuella renskötare? Detta är frågor som tas upp i de två nyutgivna romanerna *Stöld* (2021) och *Himlabrand* (2021) av författarna Ann-Helén Laestadius och Moa Backe Åstot. Böckerna handlar om de två samiska ungdomarna Elsa och Ánte som arbetar inom rennäringen. Deras förfäder har fått kämpa för samiska rättigheter, som bevarandet av språk och traditioner, men Elsa och Ánte vill uppnå nya mål och förnya bilden av samiskhet. Båda vill undkomma vissa traditionella förväntningar, men samtidigt tycks omöjlig att lösgöra från det förflutna och Elsa och Ánte påminns ständigt om det samiska folkets historia som är fylld av både stolthet och skam.

De senaste åren har ett flertal uppmärksammade böcker utkommit av samiska författare som handlar om sökandet efter ett förlorat samiskt arv. Men i den här uppsatsen läggs fokus på karaktärerna Elsa och Ánte som redan befinner sig i en samisk kontext. Uppsatsen visar hur olika faktorer spelar in i identitetsskapandet hos ungdomarna, där aspekter som *indigenitet*, *strategisk essentialism*, *kön* och *sexualitet* påverkar dem i deras strävan mot att bli självständiga renskötare. Elsa och Ánte bär med sig en kollektiv ärvd kamp från sina förfäder i tillägg till deras individuella kamp för att nå nya rättigheter.

Analysen tar även upp svenska kyrkan och den svenska regeringens inblandning i samiska samhällen, såsom nomadskolorna som resulterade i familjeseparationer och språkförlust, och renbeteslagen som fortfarande påverkar samerna idag. Analysen visar hur historiska aspekter sammanvävs med nutiden: det samiska språket, släkthistoria och oläkta sår från nomadskolan. Hur rasbiologin kan kopplas till den samtida rasismen från bybor. Men även problem inom det egna samhället lyfts, som könsnormer inom renskötseln och en ovilja att förnya traditioner. *Stöld* och *Himlabrand* visar på svårigheten att lösgöra sig från ett kolonialt och rasistiskt förflutet, som i vissa fall även reproduceras inom den egna kulturen.

Abstract

”From one master to another”

A comparative thematic analysis of Sámi indigeneity, strategic essentialism and gender/sexuality in Ann-Helén Laestadius’s *Stolen* (2021) and Moa Backe Åstot’s *Polar Fire* (2021)

The following thesis examines the process of identity making in the novels *Stolen* (2021) by Ann-Helén Laestadius and *Polar Fire* (2021) by Moa Backe Åstot. By a comparative thematic analysis of the texts, and through concepts from postcolonial and decolonial theory, the thesis investigates the challenges for two Sámi youths in a contemporary Sápmi setting as they try to renew the image of Saminess.

The analysis explores how aspects such as indigeneity, strategic essentialism, gender and sexuality influence the young characters Elsa and Ánte in their attempts to become independent reindeer herders. Elsa and Ánte are constantly reminded of the history and traditions of the Sámi people, which is filled with both pride and shame. Indeed, the thesis also takes into account the history of the Swedish church and the Swedish government's involvement in Sámi societies, such as the Sámi boarding schools that resulted in family separations and loss of language, and reindeer herding regulations that still affect the Sámi community today.

The analysis concludes that history, government policies and strict interpretations of Sámi traditions are interwoven with contemporary Sámi culture, and thus affects the young protagonists as they try to navigate between the inherited collective struggle of their ancestors and their individual needs when it comes to shaping their own Sámi identity.

Keywords

Ann-Helén Laestadius, Moa Backe Åstot, Sámi literature, Sámi identity, Saminess, indigenous people, decoloniality, indigeneity, strategic essentialism.

Nyckelord

Ann-Helén Laestadius, Moa Backe Åstot, samisk litteratur, samisk identitet, samiskhet, urfolk, avkolonialitet, indigenitet, strategisk essentialism.

Innehållsförteckning

INLEDNING	6
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	7
HISTORISK BAKGRUND	7
FRÅN JOJK TILL TEXT	8
SAMISKA KVINNORS FÖRFATTARSKAP	9
MATERIAL	10
STÖLD	10
HIMLABRAND.....	11
TIDIGARE FORSKNING	11
TEORI	14
POSTKOLONIAL TEORI.....	14
DEKOLONIAL TEORI.....	15
MAKT, GENUS- OCH URFOLKSPERSPEKTIV.....	16
METOD	17
ANALYS	18
1. SPRÅK, SLÄKTHISTORIA OCH ÄKTA SAMISKHET	18
<i>"Hjärtats melodi"</i>	19
<i>Språkkunskap</i>	21
<i>Släktboken</i>	23
<i>Ätenskap och äkta samiskhet</i>	24
2. RASISM DÅ OCH NU	28
<i>Rastyper i Norrbotten</i>	28
<i>"Rötter går aldrig att bryta"</i>	31
<i>"Ännu en stöld"</i>	32
3. MAKTRELATIONER INOM RENSKÖTSELN.....	37
<i>"Från en husbonde till en annan"</i>	37
<i>"Lite som en hederskultur"</i>	39
<i>"Med blicken liksom långt i fjärran"</i>	41
<i>"Varför kan ingen bara stanna?"</i>	43
<i>"Finns det homosexuella renskötare?"</i>	45
4. TRADITION OCH MOTSTÅND.....	49
<i>"Snart har vi inga traditioner kvar"</i>	49
<i>Jokkmokks marknad</i>	52
<i>Laestadianismen, Svenska kyrkan & samisk religion</i>	56
<i>"Jag ska då aldrig gifta mig i svenska kyrkan"</i>	60
SAMMANFATTANDE DISKUSSION	61
SLUTSATS OCH UTBLICK	64
REFERENSLISTA	64

Långt uppe bland fjällen i öfversta Norrland bor sedan mannaminnes tider vår stam [...] Fredlig, lugn, sluten och alltid nöjd med sin lott har lappen utan protester själfmant lemnat hvad han trott vara hans tillhörighet och tum för tum har de svenska nybyggarna dragit till sig den betesmark, som af lapparne användts. De havfa därpå fått namnet »nomadiserande» d.v.s. ständigt vandrande, men måne icke den omständigheten, att de svagare under alla tider fått gifva vika för de starkare, varit orsaken till denna vandringslusta.¹

¹ Elsa Laula, *Inför Lif eller Död?*, (Stockholm: Wilhelmssons tryckeri, 1904), s. 3–4.

Inledning

Samernas relation till det geografiska området Sápmi sträcker sig minst 3000 år tillbaka i tiden och omfattar de nordliga delarna av nuvarande Norge, Sverige, Finland och den ryska Kolahalvön. Genom historien har relationen mellan samer och den svenska nationen varierat från exkludering till assimilering. Först i slutet av 1900-talet introducerades olika statliga försök till att vidkänna samiska rättigheter, och sedan 1977 har den svenska staten bland annat erkänt samerna som både ett folk, ett urfolk och en nationell minoritet. Detta erkännande var förmodligen både en effekt av och en möjliggörande faktor för den förhållandevis omfattande publiceringen av samisk litteratur som skedde under 1970-talet. En ökad kännedom av samiska anor och traditioner tog fart, böcker och dikter publicerades och poesi gav uttryck för de fördomar och förtryck som samer utsatts för.² Sedan dess har svenska kyrkan framfört ursäkter som en del av försoningsprocessen för historiska övergrepp³ medan svenska staten fortsatt håller fast vid gamla lagstiftningar, något som är tydligt inom rennäringen som än idag är statligt reglerad.⁴

Parallellt med att samiska rättigheter i olika mån har ökat under 2000-talet så har även en ny strömning av samisk litteratur vuxit fram, där unga karaktärer som bor utanför Sápmi söker sina samiska rötter.⁵ Litteraturvetare menar att dessa typer av skildringar ökat så pass mycket under de senaste åren att de beskriver det som en ny genre.⁶ Dessa böcker redogör för en längtan efter det samiska språket och kulturen, samt ger en historisk inblick i hur statens förtryck inneburit att familjer tystat ned sitt samiska arv eller helt lämnat Sápmi.⁷ Men ett antal nyutgivna samiska böcker skildrar en annan samisk erfarenhet; nämligen kampen för att kunna bo kvar. Hur ser det då ut för samer som inte flyttat från Sápmi? Detta är något som har fått litterär gestaltning i Ann-Helén Laestadius roman *Stöld* (2021) och Moa Backe Åstots *Himlabrand* (2021). Böckerna handlar om de två unga karaktärerna Elsa och Ántes uppväxt i renskötarfamiljer i Sápmi, och ger en bild av hur samiskt identitetsskapande utformas inom denna kontext. Vad finns det för slitningar inom det samiska samhället och hur påverkar det karaktärernas samiska tillhörighet och identitet?

² Samer.se, *De skrivna orden*, u.å., <https://www.samer.se/1190> [hämtad 2022-10-11].

³ Malin A Junkka, *Svenska kyrkan ber om ursäkt*, 2021, <https://www.minoritet.se/6970> [hämtad 2022-11-28].

⁴ Samer.se, *Samerna och Staten*, u.å., <https://www.samer.se/samernaochstaten> [hämtad 2022-11-28].

⁵ Satu Gröndahl, ”Att komma hem: identitetsskapande i modern samisk litteratur”, i *Tidskrift för genusvetenskap*, 4:42 (2021), s.104–105.

⁶ Gröndahl 2021, s. 105.

⁷ Se exempelvis *Lapps katteland: en familjesaga*, Annica Wennström (2007) och *Soppero*-serien, Ann-Helén Laestadius (2007–2012).

Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur *samisk indigenitet*, *strategisk essentialism* och *kön* och *sexualitet* relaterar till identitetsskapandet i romanerna *Stöld* och *Himlabrand*. Detta kommer utföras genom att i första hand fokusera på karaktärerna Elsa och Ánte, men även deras föräldrar och farmödrar blir relevanta i undersökningen för att ge viss historisk kontext, huvudsakligen i uppsatsens två första kapitel. Jag kommer att utgå från frågeställningarna:

- Vilken betydelse har samisk språk- och släktkunskap för den *samiska indigeniteten* hos familjerna i *Stöld* och *Himlabrand*?
- På vilka sätt kan *essentialismen* länkas till både historiska och samtida förtryck i romanerna, och vilka följder får detta för Ánte och Elsa?
- Vilka maktrelationer finns inom det samiska samhället och hur gestaltas Elsas och Ántes kritik gentemot den egna kulturen i relation till renskötseln?
- Vilka former av motstånd går att finna i romanen och hur tar de sig uttryck?

Historisk bakgrund

För att förstå projektets relevans är det nödvändigt att känna till den historiska bakgrunden. Som tidigare nämnts så har relationen mellan den svenska nationen och det samiska folket varierat från exkludering till assimilering. I samband med att den svenska nationen bildades påbörjades assimileringssprocesser för det samiska folket. Sedan 1600-talet har den svenska staten stegvis övertagit makten i Sápmi genom olika politiska beslut och lagstiftningar vilket har resulterat i ett osynliggörande av samernas egna önskemål och behov till fördel för majoritetssamhället.⁸ Kyrkan inledde i slutet av 1600-talet tvångskonvertering av samer till kristendomen. När nya riksgränser drogs mellan områden i Sápmi i början av 1800-talet påbörjades även tvångsflyttningar av rensköttande samer. Formandet av den svenska samepolitiken tog fart under 1880-talet och under samma period stiftades även den första renbeteslagen som baserades på den dåvarande bilden av samiskhet, där samer i första hand sågs som ett rensköttande nomadfolk.⁹ Även om renbeteslagen har kommit att förändras med tiden så återstår mycket av den ursprungliga idén vilken är baserad på en patriarkal politik där ”samerna var underordnade det svenska”.¹⁰ Målet från statens håll var att samerna som folk

⁸ Forum för levande historia, *Kolonisation*, u.å., <https://www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/olika-former-av-intolerans/rasism-mot-av-samer/kolonisation> [hämtad 2022-05-21].

⁹ Kajsa Andersson, *Sápmi i ord och bild: En antologi. 1.*, (2015) s. 60–61.

¹⁰ Andersson 2015, s. 77.

skulle ”skyddas” och detta skulle uppfyllas genom att bevara rennärningen i sin traditionella form ”vare sig de själva ville eller inte”.¹¹ Under det förra sekelskiftet startade processen att stärka den nationella identiteten genom en försvenskningsspolitik, vilket drabbade olika minoriteter, däribland samerna.¹² Under 1930-talet utsattes samerna för rasbiologiska undersökningar där bland annat skallmätningar utfördes. Spåren från kyrkans tvångskonverteringar under 1600-talet fram till 1930-talets rasbiologiska studier kvarstår än idag. Detta reflekteras i hur samiska rättigheter fortsatt motarbetas, både lokalt och nationellt, trots olika statliga försök till gottgörelse.¹³

Från jojk till text

Samisk litteratur har sitt ursprung i den muntliga berättartraditionen jojken.¹⁴ Jojken framförs ofta genom sång och ramsor och kan förmedla allt från personliga berättelser till kunskap om samisk historia.¹⁵ Det samiska skriftspråket är relativt ungt jämfört med andra världsspråk. Först under mitten av 1900-talet började samisk ortografi att ta form för de olika samiska skriftspråken.¹⁶ De första texterna som publicerades på samiska var översättningar av bibeltexter, då kyrkan och staten ansåg att guds ord var mer effektivt på det samiska språket när det gällde att konvertera samer till kristendomen. Detta ledde till de första översättningarna av psalmer på samiska under 1600-talet. Först på 1700-talet översattes Nya testamentet till samiska, och i slutet av 1800-talet ökade antalet översättningar och inkluderade då även Bibeln. Jojkar kom också att översättas av kyrkan under 1600-talet. År 1673 publicerades *Laponia*, den första monografen om det samiska folket. I den fanns det två översatta jojkar. Den samiska prästen och poeten Anders Fjellner skrev bland annat ned jojkar och berättelser med målet att skapa en motsvarighet till det finska nationaleposet *Kalevala*.¹⁷ Den första publikationen av samisk litteratur anses ofta vara boken *Muitalus sámiid birra* (1910), ett samarbete mellan renskötaren Johan Turi och den danska etnografen Emilie Demant Hatt. Boken består av korta berättelser om samiskt ursprung, traditioner, världsbild och trossystem, traditionella metoder för helande samt de förändringar som

¹¹ Andersson 2015, s. 77.

¹² Forum för levande historia, *Kolonisation*.

¹³ Sametinget, *Regeringen kränker samers mänskliga rättigheter*, 2015, <https://www.sametinget.se/11877> [hämtad 2022-09-09].

¹⁴ Rauna Kuokkanen & Kirsti Paltto. “Publishing Sámi Literature—from Christian Translations to Sámi Publishing Houses.” *Studies in American Indian Literatures*, 22:2 (2010), s. 43.

¹⁵ Kuokkanen & Paltto 2010, s. 44.

¹⁶ Samer.se, *Att skriva på samiska*, u.å., <https://www.samer.se/skriftspraket> [hämtad 2022-10-11].

¹⁷ Kuokkanen & Paltto 2010, s. 45–46.

samerna upplevt som ett resultat av nationalstaternas intrång.¹⁸ I samband med att samiska rättigheter ökade, tilltog även den samiska litteraturen. Till en början var dock spridningen begränsad, eftersom få samiska texter översattes till majoritetsspråken. De första samiska böckerna publicerades även utanför Sápmi och nådde därför inte en samisk läsekrets. Den ojämlika distributionen kan till viss del bero på bristen på en gemensam ortografi, något som erkändes först 1979, samma år som den samiska författarföreningen etablerades.¹⁹

Samiska kvinnors författarskap

Vuokko Hirvonen har undersökt samiska kvinnors historia av skrivande i Sverige, Norge och Finland, och granskat vilka förutsättningar som möjliggjort samiska kvinnors författarskap.²⁰ Hirvonen noterar att trots att den samiskspråkiga litteraturen tagit fart sedan början av 1900-talet och därefter ökat markant, så har dessa texter ”i mycket liten utsträckning översatts till respektive majoritetsbefolknings språk”.²¹ Hirvonen framhåller att denna fåtalighet går att utläsa av den låga andelen av översättningsanslag, där Nordiska Rådet endast beviljade två procent av översättningsstödet av samisk litteratur till de ”stora” nordiska språken mellan år 1982–1988.²² Att skriva på samiska var viktigt som en markör mot massamhällets tidigare språkförbud. Hirvonen tillägger att samiska författare som inte skriver på samiska ofta har språket som tematik i sina romaner.²³

Sedan 1970-talet fram till idag så har samisk litteratur behandlat ett flertal olika ämnen. Hirvonen har i sin undersökning delat upp författarna i generationer för att titta på de respektive samtida sociala och historiska händelser som influerat deras skrivande.²⁴ De kvinnliga samiska författarna under 1970-talet ägnade sig både åt politiskt skrivande med texter som beskrev etnopolitiska mål, och även skönlitterära texter om erfarenheter av kolonisering.²⁵ De äldsta generationerna födda i slutet av 1800-talet fokuserade på individens betydelse som en del av ett kollektiv, med kritisk blick på den svenska koloniala politiken och frågor om hur man kan rätta till den ojämlika maktbalansen mellan centrum och periferi.

¹⁸ Kuokkanen & Paltto 2010, s. 46.

¹⁹ Kuokkanen & Paltto 2010, s. 48–49.

²⁰ Vuokko Hirvonen, ”Samiska kvinnoförfattare: En historik över hundra år av skrivande”, i *Litteraturens gränsland: Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*, (Uppsala: 2002), s. 181–200. Artikeln har översatts från finska av Mikael Huss.

²¹ Hirvonen 2002, s. 183.

²² Hirvonen 2002, s. 183.

²³ Hirvonen 2002, s. 187–188.

²⁴ Hirvonen 2002, s. 181.

²⁵ Hirvonen 2002, s. 186.

Hit hör bland annat den samiska feministen och aktivisten Elsa Laula,²⁶ känd för sitt arbete för samiska rättigheter och sin kampskrift *Inför lif eller död?* (1904). De författare som föddes mellan 1910–1939 skrev gärna på samiska och till samiska läsare, med fokus på att bygga upp en positiv kollektiv samisk identitet, med berättelser om traditioner och barndom. Både nostalgiska och realistiska skildringar skrevs.²⁷ De författare som var födda mellan 1940–1960, och som var aktiva författare under 70-talet, behandlade teman om identitetsproblematik. Skillnaden mellan den generationen och de födda 1961 och framåt är stor. Här pekar Hirvonen på hur den senare generationen vuxit upp med ökade rättigheter för minoriteter i samhället som den tidigare generationen kämpade för, och därför har de inte behövt uttrycka sin samiskhet med lika laddade symboler som sina föräldrar. Ungdomarna söker istället efter egna sätt att uttrycka sin samiska identitet och kultur på.²⁸

Material

I analysen kommer jag att använda mig av de första utgåvorna av romanerna *Stöld* och *Himlabrand* som båda utkom 2021. Nedan ges en kort roman- och författarbeskrivning samt en redogörelse för vilka karaktärer som är relevanta för analysen.

Stöld

Ann-Helén Laestadius är född 1971 och har sina rötter i Nedre Soppero. Hon är uppvuxen i Kiruna men bor numer i Solna. Hon har skrivit tio ungdomsromaner och *Stöld* är hennes första roman för vuxna. I *Stöld* får läsaren följa nioåriga Elsas uppväxt fram tills hon fyllt 20. Hon växer upp i en renskötarfamilj med sin mamma, pappa och storebror Mattias. Elsa vill inget hellre än att fortsätta jobba med renarna, men som flicka och yngre syskon har hon inte samma förutsättningar eller förväntningar på sig att göra detta som sin storebror Mattias. Elsas mamma Marika brottas med sin samiska tillhörighet, då hon kommer från en samisk familj som inte talat öppet om sina rötter. Elsas farmor, áhkku, har stränga kristna åsikter, men efter att hon drabbats av demens börjar hennes uppväxt på nomadskolan att göra sig påmind. Familjen sörjer även Mattias vän Lasse som tagit sitt liv. Samebyn är drabbad av hot och hat från andra bybor och en poliskår med bristande resurser. Elsas uppväxt är också starkt präglad av ett möte med en man som hon sett döda hennes renkalv Nástegallu.

²⁶ Hirvonen 2002, s. 188.

²⁷ Hirvonen 2002, s. 189.

²⁸ Hirvonen 2002, s. 191.

Himlabrand

Moa Backe Åstot är född 1998 i Jokkmokk men är uppvuxen i Malmberget. Hon skriver främst för ungdomar och unga vuxna och *Himlabrand* är hennes debutroman. *Himlabrand* handlar om 16-åriga Ánte som är det enda barnet till sina föräldrar Anders och Anne-Máret. Han förväntas därför ta över familjens renskötsel. Ánte vill fortsätta med renskötseln men ogillar den trångsynta bilden av maskulinitet bland hans pappas vänner och deras idé om hur en renskötande man ska vara – och inte vara. Boken lyfter tabu kring homosexualitet inom den samiska kulturen. Ánte har känslor för sin barndomsvän Erik och tror att det inte finns någon möjlighet för honom att tillåtas vara både renskötare och sig själv fullt ut. Ántes kusin Ida försöker stötta honom i att öppna upp sig och vara sig själv, medan föräldrarna ifrågasätter hans umgänge med Erik. Ánte köper även en bok under Jokkmokks marknad där han får en inblick i de rasbiologiska undersökningar som utfördes på samer under 1930-talet. Ántes áhkko upplyser honom om vikten av att minnas deras historia. Även i denna bok finns det en karaktär som heter Lasse, som flyttat ifrån samebyn på grund av sin relation med en man.

Stöld är således Laestadius första roman för vuxna, medan *Himlabrand* är en ungdomsroman. Med det sagt möjliggör romanernas gemensamma tematik och handling en intressant grund för en jämförande analys av identitetsskapandet hos unga vuxna i Sápmi.

Tidigare forskning

De senaste åren har det utkommit ett antal uppmärksammade romaner av samiska författare som skildrar samisk erfarenhet.²⁹ I samband med detta har även forskningen kring samisk litteratur ökat. Vad gäller denna uppsats är det i första hand forskning som relaterar till samiskt identitetsskapande som är relevant och inom den litteraturvetenskapliga forskningen har det skrivits en hel del om just detta ämne. Hirvonen som tidigare nämnts under rubriken *Historisk bakgrund* har gjort ett genomgripande arbete med att utforska tematiken hos kvinnliga samiska författare, där hon redogör för hur samisk identitet kommit att skildras i litteraturen genom olika generationer.³⁰

Satu Gröndahl som forskar om bland annat nordiska minoritetslitteraturer skriver att Ann-Helén Laestadius romaner utmanar gränserna gällande den kollektiva identiteten hos

²⁹ Se exempelvis *När vi var samer*, Mats Jonsson (2021), *Inifrån Sápmi: vittnesmål från stulet land* (2021), *Herrarna satte oss hit: om tvångsflyttningarna i Sverige*, Elin Anna Labba (2020), *Ædnan*, Linnea Axelsson (2018).

³⁰ Hirvonen 2002, s. 181–200.

samer. Detta menar hon öppnar för en breddad samisk identitet som sträcker sig bortom det traditionella och som även inkluderar samer som lever i urbana miljöer och inte talar samiska.³¹

Något som det forskats mindre om men som har kommit att bli allt mer aktuellt inom litteraturvetenskapen är samisk barn- och ungdomslitteratur, vilket Asbjørn Rørslett Kolberg lyfter i sin artikel *Identitet, Konflikt og veien hjem. Stemmer i nyere samisk ungdomslitteratur*. Kolberg analyserar texter som handlar om ungdomar i Sápmi och vad det samiska har för betydelse för karaktärernas självbild, identitet och familjereationer, detta i ljuset av bildningsromanens traditionella struktur och genom en diskussion av avkolonisering och postkolonial teori.³² Även Manderstedt et al. undersöker samisk identitet och kulturell appropriering i ungdomsromanen, i en jämförande studie av Laestadius *Soppero*-serie och Charlotte Cederlunds *Idjærvi* triologi, detta genom en pedagogisk analys av röst och agens.³³

Då romanerna *Stöld* och *Himlabrand* är relativt nyutgivna, och *Himlabrand* dessutom är Moa Backe Åstots debutroman, finner jag inte mycket forskning utan främst recensioner och författarintervjuer.

I Maria Schottenius recension av *Stöld* i Dagens Nyheter skriver hon att "[d]et är märkvärdigt att under kort tid få uppleva hur den samiska kulturen i Sverige och Norden tagit sig in i offentligheten på bred front och lyckats öppna både ögon och hjärtan".³⁴ Det hon syftar på är hur koloniseringen av samer, fråntagandet av deras språk och marker "är ett starkt inslag i den våg av samisk kultur som nu sköljer över landet". Med det sagt menar hon att nutiden inte fått lika stort utrymme, något som Laestadius skriver fram i sin berättelse *Stöld*. "Det Ann-Helén Laestadius här gör är bland annat att hålla känslan för det samiska språket och samiska föreställningsvärldar vid liv, sätter den i kontakt och konflikt med den tid som pågår."³⁵

Lydia Wistisen skriver i sin recension av *Himlabrand* i Dagens Nyheter att "[s]amer har varit en del av den nordiska barn- och ungdomslitteraturen sedan 1800-talet" men även

³¹ Satu Gröndahl, "Mellan tradition och modernitet?: Litteraturhistoriska aspekter på samisk litteratur", i *Váimmus čiegan sániid: I hjärtat gömmer jag orden: samiskt symposium till minne av Annika Jansson*, [ed] Lars-Gunnar Larsson & Torbjörn Söder, (Uppsala: Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet, 2008), s. 15.

³² Asbjørn Rørslett Kolberg, "Identitet, Konflikt Og Veien Hjem. Stemmer I Nyere Samisk Ungdomslitteratur", *Nordlit* 48:1 (2022), s. 2.

³³ Lena Manderstedt, Annbritt Palo & Lydia Kokkola, "Rethinking Cultural Appropriation in YA Literature Through Sámi and Arctic Pedagogies", *Children's Literature in Education* 52:1 (2021), s. 88–105.

³⁴ Maria Schottenius, "Djupt imponerande om hatet mot samer", *Dagens Nyheter* (DN) 2/2 2021, <https://www.dn.se/kultur/djupt-imponerande-om-hatet-mot-samer/> [hämtad 2022-09-10].

³⁵ Schottenius DN 2/2 2021.

att "[b]arnböcker skrivna ur ett samiskt perspektiv har [...] lyst med sin frånvaro under hela 1900-talet".³⁶ Hon tillägger att *Himlabrand* är mer än en "representation av en marginaliserad grupp" med romanens finkänsliga kärleksskildring av karaktärerna Ánte och Erik. Backe Åstot skriver även om den svenska rasbiologiska forskningen, och Wistisen säger att "det lätt [kan] kännas krystat när historiska fakta skrivs in i den skönlitterära texten". Hon menar dock att "Sveriges koloniala historia" är "skickligt invävd i berättelsen om Ántes personliga utveckling".³⁷

I en författarintervju förklarar Moa Backe Åstot att hennes skrivande handlar om funderingar kring samisk identitet, att inte förlora samiska traditioner men att "ändå kunna utvecklas i den kontext som dagens unga lever i".³⁸ Backe Åstot vill göra sin röst hörd genom litteraturen och menar att det för henne framför allt handlar om språket. "Jag själv fick inte med mig det samiska språket när jag var barn. Till exempel lärde sig inte min mamma samiska på grund av att hennes föräldrar valde att tala svenska med henne. Därför tappade jag, liksom många andra, språket. I dag har jag tagit tillbaka det."³⁹

Även Laestadius lyfter förlusten av det samiska språket i en författarintervju. När hon växte upp fick hon bara lära sig svenska. "Man skulle inte lära barn flera språk eftersom man ansåg att de blev halvspråkiga."⁴⁰ Hon förklarar att samiska och meänkieli beskrevs som "fula språk" och upplevde att hon borde skämmas över att vara same. Laestadius mamma gick i nomadskola som barn, och hon menar att det på ett sätt är som att hon själv också gått på nomadskola "eftersom de[t] påverkat mitt liv så mycket. Det var därför jag inte fick lära mig samiska".⁴¹

Genom romanerna *Stöld* och *Himlabrand* lyfter Laestadius och Backe Åstot olika frågor kring samisk identitet, men även kritik mot både majoritetssamhället och den egna kulturen. Mot denna bakgrund finner jag en intressant ingång till att vidare utforska hur samiskt identitetsskapande utformas i en nutida kontext, genom ungdomarna Elsa och Ánte som är uppvuxna i Sápmi, för att se vilka spänningar och konflikter som karaktärerna möter inom det samiska kollektivet.

³⁶ Lydia Wistisen, "Varm kärlekshistoria i strålande debut", *Dagens Nyheter* (DN) 26/3 2021, <https://www.dn.se/kultur/varm-karlekshistoria-i-stralande-debut/> [hämtad 2022-11-26].

³⁷ Wistisen DN 26/3 2021.

³⁸ Studieförbundet Vuxenskolan, *Viktigt att förmedla hopp*, u.å., <https://www.sv.se/om-sv/artiklar/artikel-moa-backe-astot/> [hämtad 2022-12-09].

³⁹ Studieförbundet Vuxenskolan, *Viktigt att förmedla hopp*.

⁴⁰ Författaren, *Jag kan inte ta ansvar för att folk är dumma i huvudet*, 5/10 2020, <https://www.forfattaren.se/intervju/jag-kan-inte-ta-ansvar-for-att-folk-ar-dumma-i-huvudet> [hämtad 2022-12-09].

⁴¹ Författaren, *Jag kan inte ta ansvar för att folk är dumma i huvudet*.

Teori

I analysen tillämpas ett antal olika begrepp från post- och dekolonial teori. Från den dekoloniala teorin används *indigenitet* som begrepp i relation till urfolksidentitet. Genom den postkoloniala teorin används begreppet *strategisk essentialism*. Tillsammans synliggör de olika aspekter av samiskt identitetsskapande. Därutöver används resonemang om betydelsen av kön och sexualitet inom en ursprungsbefolkningskontext. Nedan ges en överblick över de övergripande teorierna samt en redogörelse för de specifika begrepp som kommer att brukas i analysen.

Postkolonial teori

Postkolonial teori redogör för de kvarvarande effekterna av industrialism och kolonialism och visar hur detta relaterar till samtida konflikter och strukturer i samhället. Dock har postkolonial teori kritiserats inom viss forskning då den bland annat inte tar i beaktande urfolkens specifika perspektiv och problem.⁴² Med det sagt kommer jag att använda mig av begrepp som förknippas med postkolonial teori i den mån jag finner dem lämpliga i analysen. Gröndahl använder sig bland annat av konceptet *strategisk essentialism*, ett begrepp som myntades av Gayatri Spivak under 1980-talet för att beskriva grupper som ansluter sig till en kollektiv identitet där inbördes olikheter nedtonas i syfte att uppnå gemensamma politiska mål. Ett problem med detta begrepp är att det även kan användas för nationalistiska syften, varför Spivak så småningom tog avstånd från *strategisk essentialism*.⁴³

Gröndahl menar att det inom den postkoloniala forskningen fortfarande finns användbara koncept för att undersöka den samiska kulturen, och däribland kan det problematiska begreppet *strategisk essentialism* vara användbart särskilt i syftet att undersöka samiskhet och samisk identitet. Begreppet framför en grups gemensamma intressen genom att lyfta dess enhetlighet och homogenitet. Den lyfter även ofta gruppens gamla kultur och levnadssätt.⁴⁴ Detta har betydelse i relation till den moderna samiska litteraturen och identitetsskapande som bygger på en breddad idé om vad samiskhet kan vara. Gröndahl menar att det ”[i] forskning om urfolk nämns [...] att strategisk essentialism är ett användbart, till och med nödvändigt, förhållningssätt eftersom urfolksaktivismen idag kräver medvetna politiska strategier.”⁴⁵

⁴² Gröndahl 2021, s. 106.

⁴³ Gröndahl 2021, s. 105.

⁴⁴ Gröndahl 2021, s. 106.

⁴⁵ Gröndahl 2021, s. 106.

Anne Heith lyfter också det motstridiga begreppet *strategisk essentialism* som både problematiskt och nödvändigt. I *Laestadius and Laestadianism in the contested field of cultural heritage* (2018) skriver hon att konceptet erkänner essentialismens omöjlighet men samtidigt nödvändigheten av någon form av essentialism för att uppnå vissa politiska åtgärder. Hon citerar Chandler och Munday som beskriver det som ”[e]n politisk taktik som används av en minoritetsgrupp som agerar utifrån en delad identitet på den offentliga arenan i enighets intresse under en kamp för lika rättigheter”. Heith menar att *strategisk essentialism* är ett centralt inslag i den ideologiska bakgrunden av samtida samiska och tornedalska berättelser. Utan att vidhålla existensen av en specifik samisk kultur skulle det inte finnas någon grund för en kamp för att erhålla upprättelse, avkolonisering, synlighet, alternativa utrymmen och historier.⁴⁶ Genom att titta på hur *strategisk essentialism* verkar i texterna tydliggörs de positiva och negativa aspekterna av konceptet.

Dekolonial teori

Historiskt sett kan maktbalansen mellan Sápmi och Sverige likställas vid den kolonisering och assimilering som drabbat urfolk i andra delar av världen, med bestämmelser kring internatskolor, tvångsförflyttningar och språkförbud. Därför bidrar dekolonial teori med att kontextualisera problematiken som lyfts i romanerna. Dekolonial teori beskriver motståndet mot kolonialmaktens mål, och innebär dels att hålla en kritisk blick på det koloniala projektet och dels att synliggöra eller återupprätta det som inte har koloniserats. Detta kan exempelvis vara olika tankesätt, språkbruk, berättelser och trossystem. Med andra ord, alla de aspekter som kolonialmakten ämnar förhindra genom lagar, olika former av inskränkningar eller assimilering.⁴⁷

Ett dekolonialt perspektiv innebär som jag nämnt ovan en centrerings av alternativen till de koloniala målen, alltså de processer som är icke-koloniala. Walter D Mignolo beskriver bland annat *delinking/relinking* och *indigeneity* som grundläggande för det dekoloniala projektet. För Mignolo innebär dekolonialitet först och främst *de-linking*, en avlänkning från den övergripande kunskapsstrukturen som istället bör ersättas av en epistemisk rekonstitution, av olika sätt att tänka, tala, leva och vara i världen.⁴⁸ Efter *delinking*, eller

⁴⁶ Anne Heith, *Laestadius and Laestadianism in the contested field of cultural heritage: a study of contemporary Sámi and Tornedalian texts*, (Umeå universitet: Humanistiska fakulteten, Institutionen för kultur- och medievvetenskaper), 2018, s. 30.

⁴⁷ Moa Sandström, ”Dekoloniseringskonst: Artivism i 2010-talets Sápmi”, avhandling (Umeå: Umeå Universitet, 2020), s. 5–6, 9.

⁴⁸ Walter D. Mignolo, ”Delinking: The Rhetoric of Modernity, the Logic of Coloniality and the Grammar of Decoloniality”, *Cultural Studies*, 21:2 (2007), s. 463.

avlänkning, kommer ett andra steg, *relinking*, eller återlänkning. Mignolo förklarar processen genom den afrocolombianska tänkaren, aktivisten och konstnären, Adolfo Alban Achinte, som menar att återlänkning är att återexistera ”inte bara genom motstånd utan genom grundläggande återexistens, som det inte finns någon föreskriven plan för”.⁴⁹ Att återexistera innebär alltså att skapa nya sätt att vara, utanför den koloniala strukturen. *Indigeneity* är kombinationen av orden *indigenous* och *identity* och kan översättas till urfolksidentitet. För Mignolo syftar begreppet på en urfolksidentitet som är specifik för en individ som ser sig själv som tillhörande en specifik grupp med rötter som, i en amerikansk kontext, går längre tillbaka än Columbus landstigning år 1492. Begreppet omfattar en mångfald av folk, kulturer och samhällen som sträcker sig över den norra och södra amerikanska kontinenten.⁵⁰ I en samisk kontext skulle detta innefatta de individer med samiska rötter som identifierar sig med det samiska folket. Jag kommer därför att använda mig av begreppet *samisk indigenitet* för att avgränsa vilket urfolk som åsyftas.

Mignolos redogörelse för det dekoloniala projektets beståndsdelar ger alltså en bakgrund till hur *samisk indigenitet* kan förstås idag. Medan *delinking* och *relinking* ingår i projektet, så är det i huvudsak begreppet *indigenitet* som kommer att tillämpas i denna uppsats. Tillsammans med konceptet *strategisk essentialism* synliggörs mycket av den problematik som uppstår i karaktärernas identitetsskapande i *Stöld* och *Himlabrand*.

Makt, genus- och urfolksperspektiv

För att djupare kunna undersöka frågor kring identitetsskapande hos samer idag behövs mer än en undersökning av spänningarna mellan minoritets och majoritetssamhället. I boken *Restructuring Relations: Indigenous Self-Determination, Governance, and Gender* (2019) skriver Rauna Kuokkanen att en feministisk politisk analys från ett urfolksperspektiv dekonstruerar nationalstatens normativitet.⁵¹ Hon tar även upp heteronormativitetens roll inom urfolkssamhällen och menar att strukturen av det koloniala/binära har varit långtgående, och har inneburit ”en nästan utplåning av queera kön och sexualiteter, en instängning av kvinnor i hemmets sfär [...]” såväl som en ”instängning av män i rollen som vita patriarkala män och fäder”.⁵² Vidare beskriver Kuokkanen att kvinnors intressen har uteslutits genom

⁴⁹ Walter D. Mignolo and Wanda Nanibush, ”Thinking and Engaging with the Decolonial: A Conversation Between Walter D. Mignolo and Wanda Nanibush.”, i *Afterall* 45 (2018), s. 24-29.

⁵⁰ Mignolo 2017, s. 40.

⁵¹ Rauna Kuokkanen, *Restructuring Relations: Indigenous Self-Determination, Governance, and Gender*, (Oxford University Press: 2019), s. 8.

⁵² Kuokkanen 2019, s. 6.

etableringen av en diskursiv gräns mellan sociala frågor och frågor om självbestämmande. Strukturerna för urfolkens självstyre kan därmed likställas med en typ av strukturellt våld genom att kvinnors idéer om självbestämmande inte räknas. Kuokkanen tittar även på om det är möjligt för kvinnor att motverka denna form av uteslutande i sina egna samhällen genom att ta hjälp av ”den patriarkala, koloniala staten”.⁵³ I analysen av texterna förs genomgående diskussioner om kön och sexualitet i den samiska kontext som romanerna befinner sig i, och med hjälp av Kuokkanens granskning av maktobalansen i urfolkssamhällen, möjliggörs en mer genomgripande analys av karaktärernas identitetsskapande och utanförskap i *Stöld* och *Himlabrand*.

Metod

De metoder jag har valt för uppsatsen är komparativ tematisk analys samt närläsning. I första hand kommer en komparativ tematisk analys att tillämpas, detta för att kunna undersöka de olika beröringspunkterna i *Stöld* och *Himlabrand*. Analysen kommer att utföras genom att jämföra ett antal olika teman som behandlas i båda romaner. Analysen kommer även att utföras via närläsning. Inom litteraturvetenskapen har närläsning främst förknippats med nykritiken, där texten, dess spänningar och paradoxer fått stå i centrum framför dess sociala och historiska kontext.⁵⁴ I denna uppsats är dock den sociala och historiska kontexten viktig att ta i beaktande. Paula Moya introducerar i *The Social Imperative: Race, Close Reading, and Contemporary Literary Criticism* (2015) ett slags närläsning som fokuserar på hur litteraturen reflekterar, främjar och bestrider sociokulturella idéer om ras, etnicitet, kön och sexualitet. Genom att analysera texter av författare som Junot Diaz, Toni Morrison och Helena Maria Viramontes vill Moya ändra uppfattningar och omforma kulturella föreställningar. Hon menar att det inte bara spelar roll vilka specifika litterära verk vi läser, utan också hur vi läser dem och med vem.⁵⁵ Med detta i åtanke kommer jag att i min närläsning, förutom att fokusera på olika teman som tas upp i *Stöld* och *Himlabrand*, även ta i beaktande de sociala och historiska omständigheter som texterna sprungit ur.

I uppsatsen kommer jag att gå igenom ett antal stycken och dialoger mellan karaktärerna och undersöka samisk indigenitet, rasism, maktrelationer och traditioner. Dessa

⁵³ Kuokkanen 2019, s. 21.

⁵⁴ Sigrid Schottenius Cullhed, Hedberg, Andreas, och Svedjedal, Johan. *Litteraturvetenskap I*. Upplaga 1. ed. (Lund: Studentlitteratur, 2020), s. 14.

⁵⁵ Paula L. Moya, *The Social Imperative: Race, Close Reading, and Contemporary Literary Criticism*, (Palo Alto: Stanford University Press, 2015), s. 9–10.

teman kommer att gå i dialog med de olika teoretiska utgångspunkterna och koncepten som nämnts ovan, och genom dessa ska jag försöka besvara mina frågeställningar.

Analysen inleds med en undersökning av betydelsen av språk- och släktkunskap i romanerna. Detta kommer att utföras genom att först ge en historisk kontext till den äldre generationens språkförlust vilket sedan jämförs med den yngre generationens relation till det samiska och svenska språket. Här kommer jag även undersöka släktbokens betydelse för *samisk indigenitet*.

Efter det kommer uppmärksamheten riktas till en annan historisk aspekt, nämligen hur rasbiologi och rasism skildras i romanerna. Här kommer jag att jämföra Ántes familjehistoria och vardagsrasismen som Elsa möter i samhället, och hur begreppet *strategisk essentialism* relaterar till bilden av samiskhet på ett både negativt och positivt vis.

Sedan kommer jag att undersöka hur de olika maktrelationerna i det samiska samhället synliggörs inom rennäringen. Här lyfts på vilka sätt statliga regleringar relaterar till ojämlikhet inom det samiska kollektivet. Vidare undersöks vilka normer som reproduceras inom renskötseln, varför de har uppstått och fortsatt verkar.

Jag kommer att avsluta med att utreda olika former av motstånd som går att finna i romanerna. Här undersöks flera aspekter av samiska traditioner, såsom klädsel och religion. I detta avslutande kapitel kommer jag att analysera hur Elsa och Ánte rör sig mellan traditioner, familjens förväntningar och deras eget identitetsskapande.

Analys

1. Språk, släkthistoria och äkta samiskhet

I den första delen av analysen kommer fokus läggas vid språk och släktkunskap. För att förstå varför dessa två aspekter anses vara viktiga markörer för samisk indigenitet, så behövs en viss historisk kontext. Jag kommer att börja med att beskriva hur upplevelser vid nomadskolan påverkat farmödrarna, áhkku och áhkko, i båda romaner. Här utforskas deras förhållande till det svenska språket och samisk språkkunskap. Efter det kommer den samiska släktbokens relevans för samiskhet att undersökas, detta i en samtida kontext. Analysen utförs i dialog med Hirvonen och Gröndahl.

”Hjärtats melodi”

Elsas áhkku⁵⁶ föredrar att tala nordsamiska. Hon ”gillade inte att prata svenska, fick inte till vare sig betoningen eller konsonanterna” och hon menar att svenska språket ”saknade [...] hjärtats melodi”.⁵⁷ Hirvonen uppmärksammar känslan för språket i sin text, där ett antal samiska författare från olika generationer framhåller att ”samiska är deras ’hjärtespråk’, dvs känslornas och tankens språk”.⁵⁸ Áhkku’s ovilja att använda sig av svenskan kan förstås på samma vis, som ett slags avbrott i hennes tankebyggande och meningsskapande.

I *Stöld* börjar áhkku så småningom att visa tecken på demens. ”Det hade gått gradvis. En glömd kastrull på spisen. Ett bortglömt namn. En tom blick på Elsa.”⁵⁹ Efter att hon flera gånger vandrat iväg in i skogen så beslutar familjen att flytta henne till ett äldreboende. Elsa och Marika skjutsar henne dit. De känner sig trygga i att det ska finnas personal som kan samiska men väl på plats får de veta att just det biträdet var sjuk, men ”de välkomnades av en Britt-Inger” som var tornedaling och pratade meänkieli.⁶⁰ Elsa försöker intala áhkku att hon kommer att trivas på boendet. ”De pratar samiska och de lagar maten som du gillar, renkött, älg och fisk. Det blir som hemma.”⁶¹ Elsa räckte ett glas vatten till áhkku, men hon vill inte dricka för mycket då hon är rädd att bli kissnödig.

”Jag vill inte bli kissnödig till natten för då måste jag gå förbi henne [...] Jag vill vara med dig och pappa och mina bröder. Jag behöver inte gå i skolan, jag kan vara med renarna.”

Elsa sjönk ihop på stolen [...].

”Det här är inte nomadskolan”, sa hon med tydlig och låg röst.

Áhkku grät. Tårar landade på henens gröna kjoltyg. Ändå försökte hon inte fly. Hon grät stilla och rörde sig inte. Medveten om att hon inte kunde välja något annat. Redan då visste hon.⁶²

Áhkku tror att hon befinner sig på nomadskolan dit hon tvingats som barn, vilket väcker smärtsamma minnen eftersom hon både då och nu visste att hon inte hade något val. I nomadskolan var hon tvungen att tala svenska. ”’Jag kan inte prata svenska, jag kan inte’, gnydde áhkku och gungade fram och tillbaka.”⁶³ Brittis kommer in i rummet, och när hon talar svenska svarar áhkku endast med nickningar.

⁵⁶ *Áhkku* är det nordsamiska ordet för *farmor*, medan *áhkko* är den lulesamiska stavningen. Båda begrepp återkommer löpande genom uppsatsen, där áhkku refererar till Elsas farmor och áhkko till Ántes farmor.

⁵⁷ Laestadius 2021, s. 37.

⁵⁸ Hirvonen 2002, s. 187.

⁵⁹ Laestadius 2021, s. 161.

⁶⁰ Laestadius 2021, s. 234.

⁶¹ Laestadius 2021, s. 236.

⁶² Laestadius 2021, s. 237.

⁶³ Laestadius 2021, s. 238.

Áhkku tittade hastigt ner på sina händer. Elsa översatte viskande intill hennes öra. Då tittade hon upp och nickade.

”Förstår du meänkieli?” frågade Brittis och áhkku nickade igen.

Jo, de var ju tvåspråkiga sedan barnsben de flesta i den generationen. Men inte så att áhkku gärna pratade meänkieli. Nu knep hon ihop läpparna och följde vaksamt Brittis rörelser i rummet.

”Vi har en flicka i personalen som kan samiska. Det är så viktigt att våra boende får prata sitt eget språk, särskilt när det är så här.” [...]

”De brukar gå tillbaka till sitt barndomsspråk, tillbaka till det trygga, till modersmjölken”, fortsatte Brittis.⁶⁴

Brittis menar att det blir en trygghet att återgå till barndomsspråket. Áhkku tystnar och nickar till svar, oförmögen att ta de svenska orden i munnen. Hirvonen lyfter i sin text hur många samiska diktare beskriver känslorna hos en människa som tvingas överge sitt modersmål. I några av hennes exempel beskriver författarna hur ”det främmande språket har fjättrat deras tankar och gjort dem stumma”, att språket är ”intimt förknippat med känslor och tänkande” samt att det endast är ”på sitt modersmål som en människa kan uttrycka sina allra djupaste känslor”.⁶⁵ På ett liknande vis har det svenska språket fjättrat áhkkus tankar och gör även henne stum när hon befinner sig på äldreboendet. Det påtvingade språket som saknar hjärtats melodi gör det omöjligt för henne att ta orden i sin mun, istället blir det stumma nickar till svar på frågorna hon får.

I *Himlabrand* får även Ánte veta att hans áhkko tvingats att gå i nomadskola. När Ánte frågar henne om deras samiska släkthistoria så berättar áhkko att hon inte minns att hon talat så mycket med sina föräldrar om sina farföräldrar. Hon menar att det var synd att de berättat så lite för henne, men också att hon både var för liten för att förstå och för att fråga. Ánte vill veta mer om áhkko. ”Han behövde henne, behövde någon att hålla fast vid. En koppling till historien. Áhkko var den enda som kunde berätta.”⁶⁶ Förutom att áhkko inte talat med sina föräldrar om deras samiska släkthistoria så fick hon heller aldrig riktigt lära känna sin mamma ordentligt. Detta eftersom barnen blev separerade från sina föräldrar så tidigt när de började i nomadskolan.

”[Vi] började på nomadskolan och fick bo på internat. Vi träffade dem så sällan då.” Hon suckade. ”Och samiska fick vi inte prata i skolan, det gjorde personalen klart för oss. Jag tror att det är så man lättast angriper ett folk – man ger sig på barnen.”⁶⁷

⁶⁴ Laestadius 2021, s. 239.

⁶⁵ Hirvonen 2002, s. 187.

⁶⁶ Backe Åstot 2021, s. 74

⁶⁷ Backe Åstot 2021, s. 74

När áhkku började på nomadskolan fick hon också bo på internat, och liksom áhkku i *Stöld* fick hon inte heller lov att tala samiska i skolan. Hirvonen förklarar att språket blivit ett centralt tema hos samiska kvinnoförfattare eftersom det samiska språket ansetts vara ”ett av de viktigaste kännetecknen på samiskhet”.⁶⁸ Hon beskriver hur de äldre generationerna ”plågades av att inte ha fått undervisning i att läsa och skriva samiska som barn”.⁶⁹ Den äldre generationens författare som Hirvonen undersöker behandlar språkfrågan ur ett makt- och identitetsperspektiv, och har själva upplevt hur ”förbindelsen till samekulturen skars av under skoltiden, eftersom många var tvungna att bo en stor del av skoltiden på internat, långt hemifrån”.⁷⁰ Detta påverkade barnens språkliga utveckling, eftersom de endast fick prata samiska under skolloven när de reste hem.⁷¹ Áhkku har upplevt samma form av separation från både sin familj och sitt språk. Som ett resultat av den förlorade relationen till föräldrarna gick hon även miste om möjligheten att lära sig om sin samiska släkthistoria.

Språkkunskap

I *Stöld* kan Elsas närmsta familj tala både samiska och svenska. Med det sagt så skiljer sig språkkunskaperna något hos den äldre generationen. Elsas farföräldrar som bor i samebyn talar helst samiska, medan Elsas morföräldrar som bor i stan inte talar samiska alls. I bokens första del funderar nioåriga Elsa över sin farmor, áhkkus, språkbruk.

Hon tittade på [Mattias]. Storebror. Stuuraviellja. Sju år äldre, inte ett barn längre men inte heller vuxen. Mitt emellan, gasku, som áhkku brukade säga. Farmor hade ord för allt, men bara på samiska. På svenska hade hon knappt ord så det räckte, tyckte hon själv. Men ibland kunde hon inte prata samiska utan att behöva blanda in svenska.⁷²

Även om áhkku ”har ord för allt” på samiska så behöver hon ibland det svenska språket för att fylla i där det inte finns ett lämpligt samiskt ord. Eftersom svenskan och samiskan existerat parallellt i samhället under så pass lång tid, blir det inte sällan en blandning av båda språk. Elsa föredrar dock att tala samiska och trivs därför bäst när hon får umgås i grannhuset hos sina farföräldrar.

Elsa hade alltid varit bäst på samiska, bättre än på svenska, så tungan trivdes bäst i grannhuset. Då gick det lätt att prata och säga det man ville. Hos mormor och morfar i stan var det svårt. I skolan vande hon sig vid svenskan. Även fast det var en sameskola fanns det

⁶⁸ Hirvonen 2002, s. 187.

⁶⁹ Hirvonen 2002, s. 187.

⁷⁰ Hirvonen 2002, s. 187.

⁷¹ Hirvonen 2002, s. 187.

⁷² Laestadius 2021, s. 12.

ändå klasskompisar som helst pratade svenska.⁷³

Till skillnad från nomadskolan där samiska språket var förbjudet, går Elsa i en samisk skola där de flesta talar samiska, även om vissa elever helst höll sig till svenska. När Elsa blivit ett par år äldre så har hon lärt sig att navigera mellan språken mer smidigt. ”Tungan bråkade inte så mycket längre, Elsa växlade snabbt mellan svenska och samiska.”⁷⁴ I romanens senare del när Elsa befinner sig på Jokkmokks marknad funderar hon över de olika hierarkierna i samebyn bland de samer som kunde samiska och inte. Hon visste om alla hierarkier, medan turisterna fotade och ”bara beundrade och troligen aldrig reflekterade”.⁷⁵

Hon hade längtat till marknaden i månader men stod ändå där och tänkte att hon ville vara någon annanstans. Hon iakttog dem, kunde sätta stämplor på alla. De självklara gled runt i sina koltar som de sytt varenda detalj på, i öronen dinglade silver och på bröstet klirrade riskun. De mindre självklara, de språklösa med sökandet i blicken, rörde försiktigt vid sjalarna som hängde på galgar och ville gärna köpa men tvekade. Och så de andra, de där som ville fota, som var omedvetna om hierarkierna.⁷⁶

Elsa visste att ”hon var en av de självklara, en av kvinnorna som kunde sy allt, från kolt till bälte, som kunde väva skobanden och fransa sin egen sjal”.⁷⁷ Elsa har med sig både det samiska språket och hantverket och är därför trygg i sin samiskhet, till skillnad från ”de språklösa med sökandet i blicken”.⁷⁸ Det är tydligt att språket är en komplicerad del av samisk indigenitet. Historiskt sett så innebar språkförbudet i nomadskolan att färre samer fick lära sig samiska. Samtidigt har språket kommit att bli en viktig markör för att en person ska anses vara same, främst från statligt håll men även hos samer själva när det kommer till att definiera samisk identitet.⁷⁹ Detta kan leda till utanförskap för samer som inte fått med sig det samiska språket, precis som Elsa beskriver ovan. De språklösa med sökandet i blicken som tvekar inför att köpa en sjal, osäkra på huruvida de bör ge uttryck för sin samiska tillhörighet när de inte ens kan språket. Gröndahl lyfter som exempel hur det uppstått tvister för ättlingar till skogssamer i Finland. Eftersom de inte fått lära sig samiska har de uteslutits från att definieras som samer av staten. ”Om det samiska språket inte har talats under tre generationer i en familj, och om föräldrarnas eller förfädernas anknytning till det samiska folket inte kan verifieras med officiella dokument, hamnar personen utanför den nationella definitionen av

⁷³ Laestadius 2021, s. 21.

⁷⁴ Laestadius 2021, s. 83.

⁷⁵ Laestadius 2021, s. 221.

⁷⁶ Laestadius 2021, s. 221.

⁷⁷ Laestadius 2021, s. 222.

⁷⁸ Laestadius 2021, s. 221.

⁷⁹ Gröndahl 2021, s. 103.

same.”⁸⁰ För att få räknas som same av statliga myndigheter krävs det alltså att det finns samisk språkkunskap i släkten. I Sverige och Finland innebär detta att åtminstone en mor- eller farförälder behärskat språket, medan Norge tillåter ännu en generations distans, där en mor- eller farförälders förälders språkkunskap är tillräcklig för att en person ska kunna definieras som same.⁸¹

Áhkku och áhkko tillhör den generation som har traumatiska erfarenheter av språktvång kopplat till koloniala övergrepp i form av nomadskolan. På äldreboendet menar Brittis att det för áhkku blir en trygghet att ”gå tillbaka till sitt barndomsspråk”⁸² men för både áhkku och áhkko handlar det om deras modersmål, det är svenskan som är påtvingad och främmande. Elsa och Ánte som tillhör den yngre generationen har inte samma trauma kopplat till det svenska språket, även om de är medvetna om historien. Den exkluderande och essentiella bilden av samiskhet reproduceras dels av samhället i stort genom statens bedömning av samiskhet som baseras på bland annat språkkunskap, och dels av samerna själva genom kategoriseringar som de ”självklara” och ”mindre självklara” som Elsa använder sig av för att beskriva de som inte kan språket eller hantverket. En annan viktig del av samisk indigenitet är släktkunskapen, vilket jag kommer att gå djupare in på i följande del av analysen.

Släktboken

Elsas mamma Marika har ett rykte om sig att inte vara en riktig same.

[A]v någon anledning fanns det bara inget utrymme för [Elsa]. Det kanske hade att göra med den där släkten som pappa inte ville prata om. Eller så kunde det handla om att mamma ansågs vara en rivgu, något som inte glömdes bland elaka tungor. Elsa hade hört viskas att man bara var en halvsame om inte båda föräldrarna var samer. Då ville hon ställa sig upp och skrika rakt ut att mamma visst fanns i en samisk släktbok.⁸³

Förutom språkkunskap så är även kännedom om släkthistoria en viktig del av samisk indigenitet, och för Elsa har det samiska arvet stor betydelse. På hennes pappas sida var de stolta över att vara samer men på mammas sida var det inget man talade om. Mamma kallas ibland för *rivgu*, ett ord för en icke-samisk kvinna, trots att hon står med i en samisk släktbok. Marika är uppväxt i stan och hennes familj talar inte samiska, klär sig inte i kolt och arbetar inte med samiska näringar.

⁸⁰ Gröndahl 2021, s. 110.

⁸¹ Gröndahl 2021, s. 104.

⁸² Laestadius 2021, s. 239.

⁸³ Laestadius 2021, s. 110.

Hemma hos Elsa fanns släktboken som visade hur alla samiska familjer hängde ihop på nära eller långt håll i deras trakter. [...] Mamma fanns i en annan samisk släktbok men det ville inte hennes familj kännas vid. Men i den fanns beviset på att mamma inte var en rivgu. Hon fanns! Precis som alla andra. Men det verkade vara en skillnad ändå, på att vara och inte vara. Hur de olika gränserna dragits hade ingen förklarat för Elsa.⁸⁴

Marika ses inte som en riktig same eftersom hennes familj valt bort det samiska livet och flyttat till stan. Trots att Marika finns med i släktboken tycks avståndet hennes familj tagit från det samiska arvet vara nyckelorsaken till andra samers tvivel på Marikas samiskhet.

Mamma hade kallats rivgu. Så sa de med illasinnade tungor om kvinnor som inte var samer. Mamma var från stan. Marika från stan. Elsa trodde inte på det där med rivgu för mamma pratade ju samiska, sydde koltar, hade egna koltar och var renskötare. Men hon hade sagt att hon fick lära sig allt när pappa bestämde sig för att han skulle ha henne [...] Det var inte säkert att man menade illa när man sa rivgu, man måste lyssna noga på hur det blev sagt. Det kunde vara så att man bara förklarade att hennes rötter inte var samiska. För det var viktigt att veta vem som var släkt med vem.⁸⁵

Men Marika ser inte sig själv som en *rivgu*.

”Jag är minsann också same”, hade hon viskat i Elsas öra en kväll, då när hon ännu högläste sagor.

Elsa som aldrig tänkt något annat hade tyst tagit emot informationen. Och mamma hade plötsligt sett förskräckt ut. Som om hon sagt något hemligt [...] Det där med rivgu hade hon också hört ute på byn när någon nämnde mamma i förbifarten. När hon kom hem och frågade hade mamma skrattat åt tanterna som ska hålla på och skvallra.⁸⁶

Tanterna som skvallrar reproducerar en essentiell idé om samiskhet dit endast de ”självklara”, de som har språket, räknas. Gröndahl skriver att det finns flera olika aspekter som tidigare ansetts vara viktiga för att få identifiera sig som same. Det kan exempelvis vara att arbeta med samiska näringar.⁸⁷ I *Stöld* arbetar hela familjen inom rennäringen och Marika är liksom övriga familjemedlemmar delaktig i renskötselns olika moment. Tvivlet på Marikas samiska tillhörighet upphör dock inte bara för att hon lever ett samiskt liv inom renskötseln, kan sy koltar och tala samiska, hon ses fortsatt som en av ”de mindre självklara”.

Äktenskap och äkta samiskhet

Marikas föräldrars ovilja att omfamna sin samiska bakgrund är den främsta orsaken till hennes bristande självförtroende när det gäller att uttrycka sin egen samiskhet. Gröndahl hänvisar till en studie av Liliequist där det konstateras ”att den samiska identiteten hela tiden

⁸⁴ Laestadius 2021, s. 50.

⁸⁵ Laestadius 2021, s. 20.

⁸⁶ Laestadius 2021, s. 21.

⁸⁷ Gröndahl 2021, s. 104.

måste återerövas även om man är född i en samisk familj, talar samiska och är kunnig i den samiska traditionen” och att ”det inte är självklart att man manifesterar sin tillhörighet eller ens erkänner sin bakgrund”.⁸⁸ Under Marikas och Nils Johans bröllop blir detta tydligt, då Marika väljer att inte bära en samisk dräkt. Marika försöker hitta en balans, hon vågar varken uttrycka för litet eller för mycket av sin samiskhet för att inte göra någon familjemedlem upprörd.

Hon gifte sig inte i vitt men inte heller i kolt, det vågade hon inte. Hon hade låtit sy upp en klänning som var snarlik en kolt. Tunna, röda och gula band, mot blått tyg, i bården, i v-ringningen och i ärmsluten. Inte de breda som hörde pappas släkts koltar till men så nära som möjligt. Det handlade inte bara om att göra rätt, det var lika mycket för att inte såra den egna familjen. I slakten fanns de som sedan länge avfärdat både sitt givna efternamn och sina rötter.⁸⁹

I *Himlabrand* beskriver Ántes farmor hur hennes familj reagerade när hon valde att gifta sig med en icke-samisk man. Ánte har inte kommit ut som homosexuell än men försöker ändå lyfta sina tankar kring känslan av utanförskap för sin farmor. När han berättar för henne att han inte vet hur han ska vara menar hon att det är något han får bestämma själv. ”Det finns inget som heter rätt eller fel [...] När jag träffade din áddjá valde jag att strunta i vad folk sa.”⁹⁰ Áhkko mamma hade önskat att hon gift sig med en samisk man istället för en svensk. ”En renskötare, helst.”⁹¹ Men áhkko förklarar att om hon inte hade följt sitt hjärta så hade ju varken Ánte eller deras familj funnits. Ánte var medveten om att hans áddjá, farfar Åke, inte var same. Men han visste inte att det hade genererat en konflikt i familjen. Även om Ánte förstår vad áhkko säger, är han rädd att förlora något, att han ”ska tvingas välja”.⁹² För Ántes del handlar det om att välja mellan renarna eller att få vara sig själv, att leva som det förväntades och träffa en tjej eller att komma ut som homosexuell.

Áhkko kramade hans hand. Kanske förstod hon mycket mer än han hade trott. ”Det var precis så mina föräldrar tänkte. De trodde att jag skulle sluta med renarna och bli svensk bara för att jag gifte mig med Åke, men så blev det ju inte. Vår kultur kan ingen ta ifrån oss. Men de har sannerligen försökt!”⁹³

Áhkko fortsatte med renskötseln trots att hon gift sig med en svensk man, och Ánte funderar över om han kanske inte heller skulle behöva välja mellan kärleken och renarna.

⁸⁸ Gröndahl 2021, s. 104.

⁸⁹ Laestadius 2021, s. 81.

⁹⁰ Backe Åstot 2021, s. 154.

⁹¹ Backe Åstot 2021, s. 154.

⁹² Backe Åstot 2021, s. 154.

⁹³ Backe Åstot 2021, s. 154.

Bekräftelse från det samiska kollektivet

I *Stöld* bidrar Ella, eller siessá,⁹⁴ till att understryka Marikas samiska tillhörighet. Med hennes hjälp minskar även Marikas osäkerhet gällande sin samiskhet. Vikten av att få sin samiska identitet bekräftad av det samiska kollektivet är något som även Gröndahl framhåller.⁹⁵ I sin analys tar hon som exempel karaktären Agnes, som känner att hennes samiskhet blir stärkt av att bära kolt. Men det är först när Agnes samiska kusin säger att kolten passar henne som Agnes identitet styrks.⁹⁶ I *Stöld* är det siessá som fäster riskun på Marikas bröst innan vigseln. Elsa minns ”när mamma berättade om broschen som klirrade [...] och hur stolt och glad hon hade varit när det klirrade om henne som det gjorde om alla kvinnorna i pappas släkt”.⁹⁷ Marikas samiska indigenitet stärks alltså i siessás sällskap. Hon blir även uppmuntrad att prata samiska trots att hennes uttal och ordföljd är långt ifrån perfekt. Elsa vet direkt när det är siessá som ringer.

Det var siessá, faster Ella, det måste det vara, bara då lät mamma så där. Och det var som om de turades om att dra. Elsa kunde rytmen i deras samtal, när det var mamma som lyssnade tyst och inflikade ett ”nu go lea” eller bara ”juoa” eller när det var hon som pratade och knappt andades mellan meningarna.

Siessá tog mamma under sina vingar när pappa hade bestämt sig för henne. Pappas syster som lämnat samebyn för sin mans sameby, längre söderut. Men länge fanns hon kvar och passade på mamma, lärde henne hur man fäste skobanden rätt, hur tätt knapparna på bältet skulle sitta och lät henne prata lite bakvänd samiska utan att rätta för hårt. Annars var det bara hundarna och Mattias som fått höra mammas viskande samiska, och sådant kunde ju alla, att kalla på en hund eller be ett barn titta på lampan eller komma och äta. Men siessá föste mamma försiktigt framför sig och rättade inte [...] Siessá lockade och drog ut orden från mamma och en dag slutade hon att viska och höjde rösten.⁹⁸

Till skillnad från siessá som uppmuntrar Marika, så är Hanna mer kritisk till Marikas beteende. När Hanna försöker prata med Marika om att Elsa är ledsen efter att hennes ren Nástegallu dödats så försöker Marika vifta bort det med att hon ”glömmer bort det så småningom”.⁹⁹ Hanna föreslår att hon kan prata med Elsa, men Marika säger att det inte behövs. Hanna blir irriterad på Marikas oförståelse för Elsas sorg och hennes sätt att släta över problemet. ”Marika hade aldrig varit lätt att förstå sig på. Att inte prata med sina barn? Vad var det för dumheter? Ibland märktes det verkligen att hon inte var uppvuxen med renarna. Hon kunde ha kolt och prata samiska men inte gick vettet hela vägen in ändå.”¹⁰⁰

⁹⁴ Siessá betyder faster på nordsamiska.

⁹⁵ Gröndahls text utgår delvis från en analys av karaktären Agnes i Ann-Helén Laestadius *Soppero*-serie. Agnes lever utanför Sápmi och talar inte samiska, men söker sitt samiska ursprung.

⁹⁶ Gröndahl 2021, s. 115.

⁹⁷ Laestadius 2021, s. 81–82.

⁹⁸ Laestadius 2021, s. 67–68.

⁹⁹ Laestadius 2021, s. 120.

¹⁰⁰ Laestadius 2021, s. 121–122.

Hanna menar att Marikas brist på förståelse beror på att hon inte är född i samebyn. Hon har inte med sig deras samiska historia och förstår därför inte att Nástegallus död är en del av ett större problem av tjuvjakt på renar och hat mot samer och inte något man bara ”glömmer bort så småningom”.

Ibland hade [Hanna] önskat att Elsa varit hennes dotter, hon hade kunnat ge henne förutsättningarna, bättre än Marika. Visst, Marika hade inte haft det lätt, det var svårt att komma in utifrån till byn. Man behövde vara en viss sort för att klara av det. Det handlade inte bara om att lära sig språket och kunna sy en kolt. Hon var för känslig och förstod inte deras historia.¹⁰¹

Även om Marika kan språket, syr koltar och finns med i släktboken är det inte tillräckligt. Hennes bristande förståelse för samisk historia skapar en distans till problemen i samebyn. Men Hanna är medveten om att det inte varit enkelt för Marika att anpassa sig. I Gröndahls analys av skönlitterära samiska karaktärer som bor utanför Sápmi beskriver hon just den bristande självkänslan när det kommer till deras samiska identitet. Hon förklarar hur kränkande benämningar som ”fusklapp” och ”same på halvtid” om samer boende utanför Sápmi vittnar om en ”förhandlingssituation” kring samiskhet: ”Vem kan anses vara samisk, vem har rätten att definiera gränser för en autentisk samiskhet? Hur viktigt är det att bo i Sápmis kärnområden, att tala språket och att vara renskötare – kan samiskhet inkludera även personer utan dessa attribut?”¹⁰² Trots att Marika bor i Sápmi och har alla dessa attribut så ses hon inte som same av alla. Hennes ovilja att prata med Elsa bottnar kanske främst i osäkerheten kring att ständigt befinna sig i denna förhandlingssituation gällande sin samiskhet. Trots att Marikas familj finns med i en samisk släktbok så brister hennes samiskhet i att hennes föräldrar aldrig omfamnat, eller talat öppet med henne, om deras samiska arv. Marika fick aldrig med sig några redskap för att hantera eller uttrycka sin samiskhet vilket har genererat en osäkerhet kring hur hon ska tala med sina barn om svåra ämnen som relaterar till samelivet.

Den språkliga förlusten som staten och nomadskolan orsakat har satt sina tydliga spår. Släktboken, som är ett annat verktyg för att definiera samisk tillhörighet, är inte heller helt oproblematiserad då den delvis upprepar idén om en essentiell, äkta samiskhet, något som även rasbiologerna gjorde. I nästa kapitel ska jag undersöka på vilka sätt den rasbiologiska historien påverkar samtiden.

¹⁰¹ Laestadius 2021, s. 212.

¹⁰² Gröndahl 2021, s. 110.

2. Rasism då och nu

I detta kapitel ska jag titta närmare på hur upptäckten av den rasbiologiska boken påverkar Ánte i *Himlabrand* samt hur rasbiologins idéer kan kopplas till den rasism som Elsa möter i *Stöld*. I tillägg lyfts även hur homofobi och maktstrukturer i samebyn påverkar Elsa och Ánte, något som kommer fördjupas ytterligare i uppsatsens tredje kapitel. Detta kommer utföras i dialog med Gröndahls och Hirvonens redogörelser för begreppet *strategisk essentialism*, samt begreppets både positiva och negativa relation till samisk indigenitet.

Rastyper i Norrbotten

I *Himlabrand* beskrivs aldrig någon släktbok, däremot hittar Ánte släktingar i en rasbiologisk bok som han av en slump köper under Jokkmokks marknad. Först hemma uppmärksammar han boktiteln: *Rastyper i Norrbotten*. Boken är skriven av den fiktiva karaktären Harald Lundgren som i romanen är baserad på rasbiologen Herman Lundborg, chef för Statens institut för rasbiologi. Ánte börjar bläddra i boken som är fylld av svartvita bilder föreställande samer, fjäll och kåtor. Blicken fastnar slutligen vid ett fotografi av tre personer, en kvinna med långa flätor, en man i kolt, och mittemellan dem en lång man klädd i rock och hatt.

*Harald Lundgren med Norrbottensslappen Anta och hans hustru Sigga. [...] Anta. Nästan som Ánte. Han drog tummen över bilden. [...] Åtskilliga huvuden, fotograferade i olika vinklar. Lapska typer, stod det ovanför bilderna. [...] Efter porträtten följde några bilder av nakna kroppar, framifrån, bakifrån och i profil. Män, kvinnor. Till och med barn.*¹⁰³

Något senare i romanen öppnar Ánte boken igen. Trots att han blir förfärad av det han läser kan han inte låta bli att fortsätta. Tanken slår honom att det måste finnas något mer där, ”något annat än det mörka och hemska” och han får en känsla av att ”[d]et inte längre [var] en slump att han hade köpt boken [och] som att han var skyldig att läsa den”.¹⁰⁴ Under fotografierna i boken stod nummer och ras.

*Norrbottenslapp av blandras, minusvariant [...] Orden kröp längs ryggraden. Minusvariant. Var det här hans historia? Det kändes inte så. Han kunde inte hitta sig själv i bilderna, såg inga kopplingar. Ville inte vara en del av det – det var ett tungt arv att bära – men samtidigt ville han det ändå. För vem var han annars?*¹⁰⁵

Bokens kategorisering av samerna som ”blandras” och ”minusvariant” förevisar en idé om att det finns en ursprunglig samisk essens samt ett specifikt samiskt utseende som går att mäta.

¹⁰³ Backe Åstot 2021, s. 15–16.

¹⁰⁴ Backe Åstot 2021, s. 35.

¹⁰⁵ Backe Åstot 2021, s. 35–36.

Essentialism är ett omdebatterat begrepp när det kommer till att bedöma nedärvda och oföränderliga egenskaper. Den rasbiologiska forskningen är baserad på en idé om människors essentiella egenskaper och utseende, och Lundborgs undersökningar syftade till att demonstrera vikten av rasrenhet och konsekvenserna av rasblandning. Hans forskning kritiserades dock på grund av bristen på faktiska resultat.¹⁰⁶ I *Himlabrand* vill Ánte först inte kännas vid att han skulle vara en del av det som finns i boken. Men skulle det då innebära att han istället var en utomstående som inte hörde till?¹⁰⁷ I ett senare skede i romanen är Ánte hemma hos sin farmor och tittar de på gamla fotografier. Hon visar honom en bild på sin farfar Ánnda, som det visar sig att Ánte är döpt efter.

Namnet kände han igen ännu tydligare än ansiktet. Han höll kortet närmare, tyckte sig se något i ansiktsdragen.
”Vad hette din farmor?”
”Siggá.”¹⁰⁸

Ánte förstår nu att personerna på bilden i *Rastyper i Norrbotten* är áhkkos farföräldrar. Han visar boken för áhkku, som var omedveten om att hennes släktingar hade utsatts för rasbiologiska undersökningar. Ánte inser att han trots allt visst är en del av de människor han först tyckt att han inte känt igen sig själv i.

De delade något. Historien, kulturen, blodet.” [...]”
”Det är fruktansvärt att den här forskningen pågick så pass länge.” [...]”
”Det är tur att vi har er ungdomar idag som är så kloka och förståndiga. Ni låter er inte besegras, det är en sak som är säker.”¹⁰⁹

Ánte känner för första gången en samhörighet. Han är en del av den samiska kulturen och delar en gemensam historia. Men känslan är tyngd av historiens mörker. Och Ánte är fortsatt osäker på vad hans förfäder hade tyckt om de fått veta att han var homosexuell.

Det gjorde ont att se dem. [...] Spelade det över huvud taget någon roll att han var släkt med dem, om han inte kunde vara som de? Kanske skulle de inte ens ha tyckt om honom. Inte om de hade vetat vem han verkligen var.¹¹⁰

Ánte tänker först att det var en slump att han hittat den rasbiologiska boken, men ju mer han läste i den desto mer förstod han att det nog var något han letade efter. ”Jag [vill] hitta någon som är som jag [...]”¹¹¹ Hans kusin Ida bläddrar fram bilden på deras släkting Ánnda. ”Här

¹⁰⁶ Samer.se, *Långa skallar och korta samer*, u.å., <https://samer.se/3684>, [hämtad den 18 november 2022].

¹⁰⁷ Backe Åstot 2021, s. 35–36.

¹⁰⁸ Backe Åstot 2021, s. 73.

¹⁰⁹ Backe Åstot 2021, s. 74–75.

¹¹⁰ Backe Åstot 2021, s. 106.

¹¹¹ Backe Åstot 2021, s. 148.

har du någon som är som du. Och som jag.”¹¹² Men Ánte kan inte släppa känslan av ”att de inte skulle tycka om mig, om de visste”.¹¹³ I samebyn råder en machokultur som Ánte inte känner sig hemma i. För att passa in upplever han en press att vara någon han inte är. Detta är även en del av essentialismens problematik, som här reproducerar en snäv bild av samiskhet. Begreppet har som tidigare nämnts både positiva och negativa konnotationer beroende på i vilket syfte det används. Gröndahl beskriver hur begreppet *strategisk essentialism* använts för att lyfta en gruppens gemensamma intressen genom dess enhetlighet och homogenitet, ofta med ett fokus på gruppens gamla kultur och levnadssätt.¹¹⁴ En positiv aspekt av *strategisk essentialism* är just i de sammanhang det kan verka som en ”sammanlänkande kraft” exempelvis inom urfolksaktivism där en grupp arbetar tillsammans för att uppnå gemensamma mål.¹¹⁵ Det problematiska med begreppet är i de sammanhang där individer som avviker från normer utesluts. Ánte är redan drabbad av en känsla att inte höra till på grund av sin homosexualitet, något som han tror inte kommer accepteras i samebyn. Visst finns det bevis på hans samiska arv i den rasbiologiska boken, men det är ett mörkt arv, och det finns fortfarande en del av honom som han inte finner representerad någonstans.

Mot slutet av romanen har Ánte bestämt sig för att han vill veta mer om sin släkthistoria. Han tar med boken till áhkko igen och frågar vem Harald Lundgren egentligen var. Hon berättar att han var en svensk rasbiolog under 1900-talet, när rasforskningen var under framfart. ”Man ville av någon anledning bevisa att svenskar tillhörde en högre stående ras än samer, finnar och annat folk.”¹¹⁶ Ánte påpekar att det låter som Nazityskland, och áhkko menar att nazisterna nog allt inspirerats av de svenska rasforskarna. De tittar på bilderna i boken och jämför med áhkkos familjefoton.

”Du ser”, sa hon och pekade. ”han gjorde ett urval av korten han tog. I den här boken hamnade enbart de foton som stödde hans teorier om hur samer skulle se ut.” [...] ”Inte ser alla samer likadana ut”, sa áhkko. ”Eller något annat folk. Herregud, nej.”¹¹⁷

Det áhkko menar går även emot det essentialistiska tankesättet: det finns inget enformigt samiskt utseende. Áhkko ser att Ánte rivit ut sidor ur boken och hon understryker att det ”inte [...] hjälper att riva bort” eller att slänga.¹¹⁸ Det är en del av deras historia som redan är

¹¹² Backe Åstot 2021, s. 148.

¹¹³ Backe Åstot 2021, s. 148–149.

¹¹⁴ Gröndahl 2021, s. 106.

¹¹⁵ Gröndahl 2021, s. 117.

¹¹⁶ Backe Åstot 2021, s. 151.

¹¹⁷ Backe Åstot 2021, s. 152.

¹¹⁸ Backe Åstot 2021, s. 153.

bortglömd av många, och ”[h]ur ont det än gör så måste vi minnas”.¹¹⁹ Ánte beskriver känslan av hur någonting som hänt för flera generationer sedan, och som inte drabbat honom personligen, ändå påverkar honom så starkt.

Det hände hundra år tidigare. Ändå satt det kvar i honom. Det satt i hans kläder, i kolten. I skelettet, i huden, i blodet. Någon annans smärta som blivit hans. Det hände hundra år tidigare, men ändå var det inte över. Förtrycket. Föreställningarna av hur en same *skulle* se ut, hur en same *skulle* vara. Han hade blivit lurad. De hade blivit lurade, allihop. Nu insåg han att det inte var deras fel.¹²⁰

Ánte menar att det inte var över eftersom den rasism och det förtryck som den rasbiologiska forskningen utsatte samerna för, bidragit till den rådande föreställningen om hur samer ska se ut och vara. Han känner sig lurad då det inte är samernas eget fel att denna snäva bild av samisk indigenitet fortsatt råder även bland samer själva. I *Stöld* är det tydligt att även släktboken blivit en bedömningsgrund för graden av samiskhet inom det samiska kollektivet. En misstänkt avvikelser i familjeledet leder till benämningar som ”rivgu”. Detta kan jämföras med den rasbiologiska boken i *Himlabrand* där ett fotografi beskriver en samisk ”minusvariant”. På så vis fortsätter en form av exkludering där den tidigare rasistiska kategoriseringen av samiskhet repeteras, och där skillnader från det traditionella, essentiella, ses som hotfullt. Detta gäller även könsnormer och sexualitet. Den essentiella idén av samisk indigenitet som förstärktes genom rasbiologin har lämnat spår som resulterat i splittringar inom det samiska samhället även idag.

”Rötter går aldrig att bryta”

Till skillnad från Marikas familj i *Stöld* som av sagt sig sitt släktnamn och sina rötter lyfter Ántes pappa i *Himlabrand* betydelsen av deras samiska arv. Han säger även att det är viktigt att samarbeta, eftersom Ánte en dag kommer att ta över familjens renskötsel efter honom.

”Det är tur att vi har er ungdomar. Du vet, din gamle far skulle aldrig klara sig utan dig.”
”Visst var du ut till renarna imorse?” frågade pappa. [...]
”Det här”, fortsatte pappa. ”Det här är arv. Det är rötter.”
Ánte var inte säker på om han tittade på skotern och vedsäcken, på renhagen, marken eller skogen längre bort. Det spelade kanske ingen roll.
Pappas andedräkt var varm i vinterluften, nådde ända in till ansiktet.
”Och rötter går aldrig att bryta.”¹²¹

¹¹⁹ Backe Åstot 2021, s. 153.

¹²⁰ Backe Åstot 2021, s. 180.

¹²¹ Backe Åstot 2021, s. 22–23.

Ántes pappa tar upp idén om rötter, men Ánte är inte övertygad om att han håller med. Senare i romanen, efter att Ánte sett homofobiska inlägg på Flashback forum, åker han iväg med sin skoter. Han kör snabbt mellan träden i skoterspåret, med ”sådan fart att träden var tvungna att flytta på sig; de tog ett steg åt sidan och lät honom komma förbi”.¹²² Ánte reflekterar över att trädens rötter alltid satt kvar i samma jord, de hade stått så länge på samma plats.¹²³ I slutet av romanen när han ligger i sängen omsvept av sin kolt klarnar Ántes tankar. Hans andetag blev lugnare. Likt trädens rötter som alltid satt kvar i samma jord, tänker han sig sin farmors farföräldrar.

Ánnda och Siggá var hans förfäder. Rötterna gick djupt ner i jorden och han ville inte kapa dem. Oavsett vad andra tyckte så skulle han alltid höra hit. Ingen annan kunde bestämma vem han skulle vara. Bara han själv.¹²⁴

Ánte upplever slutligen en känsla av att höra hemma. Historien om rasbiologin då samer kategoriserats har fått honom att inse att det inte är upp till någon annan att definiera honom, eftersom det bara leder till mer splittringar. Han vet själv vem han är. Gröndahl förklarar att samisk litteratur kan motverka essentiella synsätt på samisk identitet genom att “[utmana] uppfattningar om den kollektiva samiska identiteten och [delta] i förhandlingen om den”.¹²⁵ Istället för att hänge sig åt *strategisk essentialism* som ”negligerar mångfald” så ifrågasätter dessa texter bilden av samer som en homogen grupp, och framhåller istället ”det flytande, konstruktiva och kontextuella vid identitetsbygget”.¹²⁶ Både Ánte och hans farmor ifrågasätter idén om att samer skulle vara en homogen grupp där alla ser likadana ut.¹²⁷ Men trots det finns det fortfarande spår av de tankemönster som etablerades av rasbiologin. Rasistiska och stereotypa uppfattningar om samer lever kvar, något som kommer undersökas genom Elsas upplevelser i nästkommande del.

”Ännu en stöld”

I *Himlabrand* skildras alltså den historiska rasismen medan *Stöld* framställer rasismen i en samtida kontext. Detta tar sig uttryck genom bybors fördomar och en poliskår som inte tar sig tid att utreda tjuvjakten på renar. Att döda en ren likställs med stöld vilket innebär att brottet har en låg prioritet hos polisen. Romanen inleds med att nioåriga Elsa ser en man döda

¹²² Backe Åstot 2021, s. 120.

¹²³ Backe Åstot 2021, s. 120.

¹²⁴ Backe Åstot 2021, s. 181.

¹²⁵ Gröndahl 2021, s. 117.

¹²⁶ Gröndahl 2021, s. 117.

¹²⁷ Backe Åstot 2021, s. 52.

hennes renkalv Nástegallu. Elsas pappa fotograferar brottsplatsen för att dokumentera bevis.¹²⁸ Anmälningarna om tjuvjagade och dödade renar hamnade på hög i hemmet, och vid ett tillfälle hör Elsa hur de vuxna pratar med polisen om en slaktplats, trots att det inte var slakttider. När familjen besöker polisstationen möts de av ointresse. Kvinnan vid disken har en ton som Elsa ogillar, men så ”kunde det låta på vissa ställen när de kom in och hade koltar på sig”.¹²⁹ Ingen av familjemedlemmarna bar kolt vid tillfället, men Elsas pappa hade det utmärkande skinnbältet på sig. När de lämnar polisstationen har de med sig en ny polisanmälan.

”Ännu en stöld.”

”Stöld? Den var ju dödad, inte stulen. Ska det inte stå dödad eller mördad?”¹³⁰

Elsa undrar varför det står stöld i anmälan när renen uppenbart var dödad. Hennes pappa säger att det är svårt att förklara. Senare i romanen när de hittat fler slaktade renar kommer ett till brev från polisen. Den här gången blev anmälan nerlagd direkt. Marika är frustrerad, då hon menar att breven brukar komma lite senare ”[n]är de i alla fall låtsats som att de hade tänkt [...] utreda något”.¹³¹ Men det är inte bara hos polisen som familjen möts av motstånd. Även byborna visar oförståelse för hur renskötseln bedrivs, där det ibland innebär att renarna rör sig fritt. De uttrycker sig hotfullt via telefon och sociala medier. En person ringer och hotar familjen efter att de krockat med en ren.

”Det är ert fel! Era jävla renar! Ska döda varenda en av dem.”

Hon höll telefonen en bit ifrån sig, kunde knappt andas.

”Vår nya bil är totalt demolerad och frun har fått whiplash, helt jävla säkert! Men det skiter väl ni i för nu får ni ju betalt för den döda renfan!”¹³²

Elsa ger telefonen till sin pappa, som suckar i luren. ”Ja, jag hör dig, men du måste också förstå att du hotar mig och jag kommer att polisanmäla dig.”¹³³ Trots att de alltid varnade byborna när det fanns lösgående renar kring gårdet så ”la vissa bilförare i en högre växel [...] de flesta bromsade ner [m]en andra blev arga. Varför skulle de ta hänsyn till lapparnas jävla renar? Jo, det var då det kom, det där med lapparna”.¹³⁴ Astrid Johansson som krockade med

¹²⁸ Laestadius 2021, s. 11.

¹²⁹ Laestadius 2021, s. 36.

¹³⁰ Laestadius 2021, s. 43.

¹³¹ Laestadius 2021, s. 120.

¹³² Laestadius 2021, s. 59.

¹³³ Laestadius 2021, s. 59.

¹³⁴ Laestadius 2021, s. 60.

renen jobbar i Elsas skolmatsal. Hon har på sig en stödkrage efter olyckan och pratar högt, alla ”visste precis var Johanssons hade krockat med renen och hur illa det gått för Astrid”.¹³⁵

Tungan snubblade mer än en gång när Astrid i köket ondgjorde sig över lapparnas renar. Så till den grad att hon enligt ryktet fått göra ett besök hos rektorn för en diskussion om sina ordval.¹³⁶

I romanens senare del så har Elsa tagit över familjens arbete med polisanmälningarna. Det var hon som ringde till polisen och frågade hur det gick. Hennes pappa var tacksam över det, då Elsa även var bättre på att skriva. ”Han hade varit mäktat imponerad när hon skrev ett brev [...] om lokalpolisens ovillighet att utreda brotten mot deras renar. Mot vårt liv för att vara helt korrekt, hade hon påpekat.”¹³⁷ Återkommande i romanen är även hur Elsa och hennes familj själva får samla in bevismaterial. Vid ett tillfälle får Elsa själv åka med renkadaver till polisstationen för att de inte har tid att komma ut till brottsplatsen. ”Hon lossade på spännbanden [...] och drog säckarna till polishusets entré. Hon fotade och skickade bilden till lokaltidningens tipsmejl.”¹³⁸ En reporter kommer för att intervjua Elsa som berättar att polisen inte tar brotten på allvar på grund av att det rubriceras som skadegörelse eller stöld, vilket polisen inte vill lägga resurser på. Elsa menar att det för samerna inte ”är [...] en stöld. Det är mord, det är ett medvetet mördande”.¹³⁹ Elsa anser att polisen inte har förståelse för att rennäringen är mer än bara ett yrke.

”Jag tror inte att någon som inte är renägare riktigt kan förstå. Det gör ont.” Rösten sprack och hon harklade sig. ”Renen är vårt liv. Vi jobbar inte med renar, det är en del av vårt liv. Och när ingen bryr sig när våra renar blir dödade då ...”¹⁴⁰

Men till och med när Elsa försöker få upprättelse för renskötarna så möter hon motstånd från sin egen sameby. Samebyordföranden uppskattar inte att hon går till tidningen utan att diskutera det med dem innan. Han fick genast motta mordhot via telefon. ”[I] går morse fick jag första samtalet av någon som skulle skjuta mig [...] Sen dess har det ringt med jämna mellanrum men jag har inte svarat.”¹⁴¹ Elsa förklarar att hon tröttnat på polisens ovilja att agera och därför valt att själv åka med de döda renarna till polisstationen. Ordföranden anser dock att det var dålig timing, mitt under pågående renskiljning. Elsa i sin tur menar att det är

¹³⁵ Laestadius 2021, s. 108.

¹³⁶ Laestadius 2021, s. 109.

¹³⁷ Laestadius 2021, s. 185.

¹³⁸ Laestadius 2021, s. 194.

¹³⁹ Laestadius 2021, s. 195.

¹⁴⁰ Laestadius 2021, s. 195–196.

¹⁴¹ Laestadius 2021, s. 215.

bra eftersom alla då är samlade och de skyldiga inte skulle våga göra något. ”De där skitstövlarna är inte rädda för något, allra minst polisen. De känner ju varann.”¹⁴² Elsa visste att det pratades om att polisen kände till den skyldige tjuvjägaren. Hon blir även irriterad på hur ordföranden pratar med henne. ”Inte skulle han ha gått på pappa eller Mattias så där. En karl hade nog kunnat få en klapp på axeln. Men inte hon.”¹⁴³ Hanna kommer fram till Elsa och berömmar henne.

”Skit i de där gubbarna. Du gjorde helt rätt.”

”Man kan aldrig göra rätt här, det vet du väl.”

”De är bara avundsjuka för att du är ung och har framtiden för dig.” [...]

”Jag räknar med att du blir samebyns första kvinnliga ordförande [...]”¹⁴⁴

Men Elsa tror aldrig att det kommer ske, hon känner inget stöd från samebyn och ordföranden hade blivit mordhotad på grund av henne. Men Hanna står på sig och understryker att det inte är första gången han blivit hotad, och lägger till att ”[d]et är ju nu vi ska hålla ihop, vara enade och säga att det är nog. Han är bara arg över att han själv inte fick synas”.¹⁴⁵ I ett senare skede i boken beskrivs hur byborna försöker stoppa samiska stugbyggen. Stugorna är nödvändiga för att kunna bedriva renskötseln medan renarna utfodras. De som var emot stugbyggena menade att de inte hade behövts om renarna betade fritt istället för att matas.

Helst skulle renskötseln bedrivas som för hundra år sedan, på skidor, utan motorfordon.

”I kåtor ska vi vara, förstår du väl.” Anna-Stina himlade med ögonen.

”Allt annat i samhället får förnyas och moderniseras men inte rennäringen, det är väl jävla konstigt.”¹⁴⁶

Nyheten om ett tillfälligt skoterförbud för att de dräktiga vajorna ska få lugn och ro, resulterar i fler klagomål från bybor. Annonsen var liten ”men ingen i hela kommunen hade missat den. Tillfälligt skoterförbud i renbetesområden [...] Precis lagom till påskledigheten. Det var som att släppa en bomb över kommunen”.¹⁴⁷ Elsa lyssnar på radion där människor talar om att påsken är förstörd.

”Djur är inte viktigare än människor och att få komma ut i naturen är det heligaste som finns för oss i den här kommunen. Dessutom är frågan större än ett skoterförbud, det är diskriminerande att inte alla samer har rätt att bedriva renskötsel och har den här rätten till marken. Man har alltså bestämt att vissa samer är bättre än andra och de ska bestämma över

¹⁴² Laestadius 2021, s. 216.

¹⁴³ Laestadius 2021, s. 216.

¹⁴⁴ Laestadius 2021, s. 216.

¹⁴⁵ Laestadius 2021, s. 216.

¹⁴⁶ Laestadius 2021, s. 199–200.

¹⁴⁷ Laestadius 2021, s. 321.

allas möjligheter till friluftsliv.”¹⁴⁸

Elsa blir arg, och utbrister ”vem var det som splittrade samerna och rättigheterna en gång? Det var inte vi, det var staten”.¹⁴⁹ Kommunalrådet som pratar i radion ”hetsade dem som ville bli hetsade. Han gödde hat och splittrade befolkningen”.¹⁵⁰ På Facebook fortsätter hatet, Elsa läser kommentarsfältet under ett inlägg om skoterförbudet.

”En liten grupp lappar ska fan inte bestämma över min påsk. Kör över renjävlarna!!!”
”Men hur i helaste helvete kan man kalla fjällzigenarna för Europas enda urfolk. Och deras jävla gnäll om behovet av att kunna ha traditionell renhållning och sen fräser de runt på skoter och fyrhjulingar för att hålla ordning på en hjord!”¹⁵¹

Bybornas ilska kring renskötseln speglar idén som rasbiologin inrättat, inte bara gällande hur samer ska se ut utan även hur de bör leva. Deras bild av renskötseln är att den ska bedrivas traditionsenligt och inte tillåtas att utvecklas parallellt med övriga näringar i samhället. Precis som Elsa nämner så är det staten som till en början splittrat samerna och deras rättigheter, men kommunalrådet lägger skulden på andra samer. Hirvonen skriver just hur de samhällseliga förändringarna påverkat renskötande samer och på vilket sätt detta relaterar till problematiken kring samisk identitet i det moderna samhället. I vissa texter finner hon beskrivningar av ”omgivningens förakt” mot den samiska kulturen.¹⁵² Hon tillägger att ”[d]en teknologiska utvecklingen, satsningen på utbildning och förflyttandet av renskötarfamiljerna [...] förde med sig många positiva effekter men splittrade också same-samhället och hotade individernas samiska identitet”.¹⁵³

Hirvonen lyfter också en viktig fråga när det kommer till den samiska identiteten och essentialism: har identiteten en essentiell kärna, från vilken individen omöjligt kan lösgöra sig? Hon utvecklar sitt svar genom olika positioneringar, ”om man betraktar problemet ur en pessimistisk synvinkel, så kedjar den essentialistiska uppfattningen så att säga fast subjektet och identiteten, eftersom dessa är bestämda i förväg. En annan utgångspunkt är att uppfatta den etniska identiteten som en positiv källa till medvetenhet och stolthet, då den kan användas strategiskt, liksom av den [...] samiska aktiviströrelsen.”¹⁵⁴

Medan *Himlabrand* skildrar rasism genom den rasbiologiska boken, där áhkko redogör för problematiken kring den essentialistiska idén om samiskhet, visar *Stöld* i

¹⁴⁸ Laestadius 2021, s. 321.

¹⁴⁹ Laestadius 2021, s. 321.

¹⁵⁰ Laestadius 2021, s. 322.

¹⁵¹ Laestadius 2021, s. 322.

¹⁵² Hirvonen 2002, s. 190.

¹⁵³ Hirvonen 2002, s. 190.

¹⁵⁴ Hirvonen 2002, s. 190.

uppsatsens första kapitel hur den samiska släktboken reproducerar en essentiell syn på samiskhet, där de som inte står med i boken eller har flyttat från samebyn exkluderas från kollektivet. Tillsammans visar romanerna hur rasbiologins historia inte endast tillhör det förflutna då den är djupt sammanvävd med samtidens bild av samiskhet. Rasismen som Elsa beskriver är färgad av de idéer som etablerades av bland annat rasbiologen Herman Lundborg.

I det första och andra kapitlet i uppsatsen förefaller det inte finnas några tvivel gällande Elsas och Ántes samiska indigenitet. Båda har språket, kunskap om samiska hantverk och arbetar inom rennärigen. Men deras individuella kamp går emot de traditionella värderingarna som råder inom samebyn, och som inte främjar olika former av samisk representation. Detta är något som ska utforskas närmre i följande kapitel.

3. Maktrelationer inom renskötseln

I detta kapitel kommer jag att undersöka vilka former av strukturer som verkar inom renskötseln i *Stöld* och *Himlabrand*. Här kommer jag att gå i dialog med Hirvonen som lyfter de traditionella könsrollernas påverkan på samiska kvinnor.¹⁵⁵ Kuokkanens artikel som undersöker kvinnans roll inom rennärigen sätter problemet i en historisk kontext.¹⁵⁶ Genom dessa texter kommer jag att undersöka hur Elsa och Ánte förhåller sig till könsroller och heteronormativitet inom rennärigen.

”Från en husbonde till en annan”

Elsas ovilja att förhålla sig till samebyns normer sker bland annat genom ett ifrågasättande av det ojämlika könsrollerna inom rennärigen. Ett sätt att försäkra sig om att kunna fortsätta bedriva renskötsel är att gifta sig och slå ihop sin renhjord med en partner som har rösträtt i samebyn. I Elsas familj är det hennes pappa som har rösträtt för familjens räkning. Elsas vän Anna-Stina försöker para ihop henne med renskötaren Niko, men Elsa är tveksam. Niko ”var som sin far och de andra gamla gubbarna på rengårderna som tittade snett på kvinnorna som ville ta plats. Som hade åsikter om var kvinnfolk hörde hemma och som inte frivilligt delade med sig av vare sig utrymme eller kunskaper”.¹⁵⁷ Men för Elsas del gjorde det inget att de inte ville dela med sig, hon hade redan den kunskap som krävdes eftersom hon fått lära sig

¹⁵⁵ Hirvonen 2002, s. 192.

¹⁵⁶ Rauna Kuokkanen, ”Indigenous Women in Traditional Economies: The Case of Sámi Reindeer Herding”, i *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34:3 (2009), s. 500.

¹⁵⁷ Laestadius 2021, s. 204.

allt om renarna av sin pappa och bror. Elsa är inte intresserad av att ha en relation med Niko eftersom han bara ville ha en kvinna ”som skulle sköta hemmet och aldrig gnälla över ensamma veckor och månader och alltid se till att fylla frysen och snyta ungarna”.¹⁵⁸

Kuokkanen beskriver hur renägande samekvinnor sedan 1978 tvingats registreras under sina mäns namn och därmed förlorat sitt medlemskap i den organisatoriska enheten för renskötsel. Denna handling har haft konsekvenser som sträcker sig från vem som får subventioner och bidrag till status och erkännande av kvinnor inom en försörjning som ofta anses vara en av de centrala markörerna för samiskhet och samisk identitet.¹⁵⁹

Elsa opponerar sig även mot maktfördelningen genom att ta plats vid renskiljningen. Hon vill inte ta på sig en traditionellt kvinnlig roll och sköta hemmet, hon vill vara med på skiljningar och delta i det fysiska arbetet med renarna i renskogen och på gårdet. Elsa visste att männen blev imponerade av hennes kunskaper, ”de hade sett henne dra renar. Då höjde de på ögonbrynen och log”, men trots det fick hon bara vara med ”på låtsas”.¹⁶⁰ Även om alla i familjen behövs under skiljningarna så var rollerna traditionellt uppdelade ”om gubbarna fick bestämma”.¹⁶¹ Kuokkanen menar att patriarkala tankesätt och lagar har förändrat traditionella könsroller i urfolkssamhällen vilket märks tydligt i den nuvarande strukturella ojämlikheten inom renskötseln. Samiska kvinnor har marginaliserats inom renskötseln under flera decennier. Sedan 1945 har regeringens politik gjort samiska kvinnor osynliga inom en försörjning där de alltid haft en framträdande roll, och i många fall har dessa regleringar tagit bort kvinnors rätt att äga renar.¹⁶² I *Stöld* framställs en liknande tendens där kvinnors rätt till självständig renskötsel motarbetas och där traditionella könsroller upprätthålls. Kvinnan registreras under sin man eller sin pappa, under en husbonde. Elsa vet att den roll hon eftersträvar är en traditionellt manlig roll.

Och det var den föreskrivet manliga rollen Elsa ville ha. Helt på egen hand. Hon hade sitt märke och hon var medlem i samebyn men det var pappa som var husbonden. Den enda med rösträtt i familjen [...] Mattias skulle bli husbonde så småningom, men Elsa kunde inte förvänta sig samma sak. Det skulle gubbarna i samebyn sätta stopp för, nog visste hon det. Men aldrig att hon tänkte ta sina renar och slå ihop sig med Niko om någon trodde det. Inte ville hon gå från en husbonde till en annan.¹⁶³

Anna-Stina har bestämt sig för att slå ihop sina renar med sin pojkvän Per-Jonas.

¹⁵⁸ Laestadius 2021, s. 204.

¹⁵⁹ Kuokkanen 2009, s. 501.

¹⁶⁰ Laestadius 2021, s. 205.

¹⁶¹ Laestadius 2021, s. 205.

¹⁶² Kuokkanen 2009, s. 501.

¹⁶³ Laestadius 2021, s. 205.

Hon hade redan lagt till sig med ett vi trots att hennes egna renar fanns i deras sameby, inte i Per-Jonas. Gifte de sig skulle hon förmodligen göra det som förväntades av henne och flytta sina renar till hans sameby.¹⁶⁴

Elsa stannar hellre kvar under sin pappa, som trots allt ändå höll med om att det var ett utdaterat system som borde förnyas även om han inte gjorde något för att bidra till förändring. Med det sagt så drabbar den könsspecifika arbetsuppdelningen inom rennäringen även de unga männen som känner en stor press från familjen att fortsätta bedriva renskötsel.

”Lite som en hederskultur”

Minna, en samisk kvinna som inte kommer ifrån en renskötarfamilj, gör Elsa medveten om den strukturella problematiken ur ett vidare perspektiv, där hon påtalar hur unga män drabbas hårt av ansvarsbördan de känner för familjen. Minna berättar om en ung samisk man som inte vet om han vill fortsätta inom rennäringen.

”Han drar sig undan. Hans mamma skulle aldrig erkänna det, men det sägs att han inte vill jobba med renarna längre.” [...]

”Klart att han ska välja det han vill.” [...]

”Nja, det är nog inte så lätt. Särskilt inte som hans lillebror också verkar vilja annat. Du vet ju, det vore katastrof för familjen.” [...]

”Lite som en hederskultur, att inte få välja själv”, envisades Minna. [...]

”Okej, det där ska du nog inte säga här. Eller någonstans. Du kan inte ens jämföra oss med ...” Hon stirrade på henne. ”Ja, med allt det bakvända som en hederskultur är.”¹⁶⁵

Minna ber om ursäkt för jämförelsen och Elsa svarar att ”[d]et är bara frustrerande” och att hon ”vill inget hellre än det här men kommer förmodligen aldrig att få rösträtt i samebyn”.¹⁶⁶ Men Minnas kommentar visar på ett problem som relaterar till den kritik som Kuokkanen lyfter i sin text, nämligen hur den svenska samepolitiken och införandet av renbeteslagarna har bidragit till situationen. Kuokkanen menar att den statliga politikens bild av renskötseln som en köttindustri istället för ett traditionellt sätt att leva har bidragit till att kvinnors insatser har osynliggjorts, en uppfattning som också har vidtagits av samiska renskötselöroeningar och representerats i deras politik, som i allmänhet inte erkänner samiska kvinnors uppgifter som en del av samhällets försörjning. Detta har resulterat i att ett ökat antal kvinnor lämnar renskötseln och flyttar till andra försörjningsmöjligheter och yrken.¹⁶⁷ Det innebär att de män som vill söka sig utanför renskötseln upplever en större press att stanna kvar, samtidigt som

¹⁶⁴ Laestadius 2021, s. 200.

¹⁶⁵ Laestadius 2021, s. 347–348.

¹⁶⁶ Laestadius 2021, s. 349.

¹⁶⁷ Kuokkanen 2009, s. 502.

de kvinnor som vill ta plats inte får samma utrymme. Även Mattias är påverkad av den patriarkala struktur som förväntar sig att han som äldste son ska ta över som husbonde efter sin far. Förväntningarna på honom har bidragit till hans depression. Valmöjligheten som Minna pratar om är något som Elsa fått uppleva när hon flyttat för att gå gymnasiet, en erfarenhet som gjort henne säker på att hon vill stanna med renarna. Mattias som inte upplevt något annat än renarna har inte fått några alternativ att välja mellan. Istället för att visa misstycke likt de äldre männen i samebyn så upplever Mattias en lättnad över att Elsa vill fortsätta med familjens renskötsel. Det gör det inte lika svårt för honom att lämna.

Elsa var starkare än han. Därför kunde han dra nu, i trygg vetskap om att hon ville stanna med renarna. Han hade betraktat henne genom åren [...]. Sett hur hon med bestämd blick burit lassot, eller mer släpat det efter sig de första åren. Och sett hur hon alltid stått på sig när hon fått höra att hennes plats var någon annanstans än i renskogen. Han var stolt över henne. Han borde ha sagt det för länge sedan [men] [m]an skulle inte hålla på och berömma och hylla, det straffar sig, som áhkku alltid sa.¹⁶⁸

Renskötseln beskrivs som ett tungt arbete både fysiskt och mentalt. Männen i byn fokuserar på Elsas fysiska styrka vid renskiljningen, och Elsa vet att de förväntar sig att hon ska sikta in sig på kalvarna – eller helst av allt – ställa sig vid grinden. Men arbetet med renarna är även mentalt krävande och mental uthållighet är minst lika viktigt för att orka med de påfrestningar som kommer i perioder. Mattias vet att Elsa har den mentala uthålligheten som krävs, han känner sig trygg i vetskapen att hon klarar av det oavsett om han är där eller inte. Det är Elsa som trycker på att Mattias ska söka hjälp för sin psykiska ohälsa. Mattias går med på det och åker till SANKS i Norge,¹⁶⁹ eftersom Sverige saknar en motsvarande organisation. I slutet av romanen har Elsa bestämt sig för att hjälpa sin pappa med renskötseln på heltid medan Mattias är i Karasjok. När hon berättar det för andra möts hon av obekväma svar. ”De visste aldrig vad de skulle säga om Mattias. Det var enklare att vända ryggen till eller humma något oviktigt. Nä, nu ska jag nog börja bege mig, sa de ofta.”¹⁷⁰ Elsa sms:ar Mattias varje dag för att se om han mår bättre, och trots att han svarar att han gör det så kommer han inte hem. När Elsa skriver att han inte behöver skämmas för något ”svarade han inte alls”.¹⁷¹ Att lämna rennäringen som man och äldsta son är förknippat med skam.

Men även Elsa lämnar renskötseln en tid då hon som sagt väljer att börja gymnasiet efter högstadiet istället för att stanna kvar och fortsätta med renskötseln. Det är Elsas vän

¹⁶⁸ Laestadius 2021, s. 410.

¹⁶⁹ SANKS står för *Samiskt nationellt kompetenscenter för psykisk hälsövård och missbruk* och är en norsk organisation som fokuserar på samers psykiska hälsa.

¹⁷⁰ Laestadius 2021, s. 429–430.

¹⁷¹ Laestadius 2021, s. 430.

Anna-Stina som berättar hur roligt hon har i gymnasiet, och valet att lämna är inte lika tungt för Elsa eftersom det ”inte [fanns] samma förväntningar på tjejer [...] att de skulle välja renarna”.¹⁷² Skolan låg så pass långt bort från samebyn att hon flyttat till en egen lägenhet i stan. När hon avslutat sina studier flyttade hon tillbaka hem igen.

Det var märkligt att vara fyra vuxna i huset. Elsa hade slutat gymnasiet i juni och återvänt från stan. [...] Hon hade först tänkt söka sig vidare, gå på Samernas i Jokkmokk, men ändrat sig. Hemlängtan var för stark efter åren i stan och det var självklart att hon skulle tillbaka till renarna.¹⁷³

Efter gymnasiet behöll Elsa lägenheten i stan och ibland åkte hon dit ”bara för att få vara” eller för att umgås med gymnasievänner som bodde kvar och som inte valt att studera vidare på annan ort.¹⁷⁴ Nu kunde hon längta efter lägenheten, men när hon flyttat dit som sextonåring hade hon upplevt ”en påtaglig ensamhet”.

Att bara komma hem till byn på helgerna och loven var en påminnelse om allt hon missade. Livet med renarna. Något helt livsnödvändigt pågick och lämnade henne utanför. Det var inte så att pappa och Mattias behövde henne, det var hon som behövde dem, eller snarare det som höll dem samman. Mattias gick aldrig gymnasiet för han visste att han alltid skulle vara kvar i byn och ha renarna.¹⁷⁵

För Elsa var det också självklart att hon skulle välja renarna så småningom, men det var även självklart att gå gymnasiet och prova något annat. Under hennes tid i stan känner Elsa en stor saknad till familjen och renskötseln. Men att lämna samebyn var även en viktig erfarenhet för Elsa. Där lärde hon känna nya vänner – som inte var hennes kusiner. Hon har möjligheten att välja bort renskötseln eftersom hon som kvinna inte har samma förväntningar på sig att stanna kvar, särskilt eftersom hon har en äldre bror. Men Elsa ”skulle ha valt renarna med eller utan syskon”.¹⁷⁶

”Med blicken liksom långt i fjärran”

I *Stöld* skildras en könsuppdelning där kvinnorna arbetar i köket medan männen försvinner ur hemmet. Under de korta vändorna hem är männens tankar fortfarande långt borta med renarna. När Elsa var liten minns hon hur de for in och ut ur huset.

¹⁷² Laestadius 2021, s. 176.

¹⁷³ Laestadius 2021, s. 167.

¹⁷⁴ Laestadius 2021, s. 176.

¹⁷⁵ Laestadius 2021, s. 176.

¹⁷⁶ Laestadius 2021, s. 176.

De åkte i skytteltrafik, turades om, dygnet runt. Pappa, Mattias, Anna-Stinas pappa Ante, hennes farbröder och morbröder och Elsas farbröder. Männerna och pojkarna. Det blev tyst när de lämnade huset men på ett sätt var det lika tyst när de kom hem. De bredde smörgåsar och stod och åt vid köksfönstret med blicken liksom långt i fjärran. Som om de såg förbi skotergatan på isen, över träden och rakt in i markerna där renarna fanns. Som om de var där fast de var hemma.¹⁷⁷

Kuokkanen menar att nationalstaternas politik och lagar som reglerar och kontrollerar renskötseln och det levnadssätt som är förknippat med det är en utmärkt resurs för att undersöka sambandet mellan kolonial och patriarkal diskriminering och dominans.¹⁷⁸ Hon menar att kvinnor i samiska samhällen historiskt sett har betraktats som jämställda med män även om arbetsrollerna varit traditionellt uppdelade mellan könen. Kuokkanens argument kan förklaras med att alla i familjen var involverade i arbetet med renarna och att kvinnan haft viss bestämmanderätt, även om det främst rört hushåll och familjeekonomi.¹⁷⁹ I takt med koloniseringen och statens renbeteslagar förbisågs den roll som kvinnor haft inom rennäringen allt mer, från viss bestämmanderätt till att helt osynliggöras i lagens mening. Kvinnan kom nu att drabbas både av majoritetssamhällets nya regleringar och det samiska samhällets traditionella könsroller. Elsa motsätter sig de förutbestämda rollerna inom rennäringen och beskriver hur männen reagerar när hon tar plats under skiljningen. Hon är den enda kvinnan som deltar den dagen. Härkarna, eller hanrenarna, vägde uppemot hundra kilo, så Elsa fokuserar på kalvarna vilket hon antog var vad som förväntades av henne.¹⁸⁰ En man som arbetar på platsen frågar var hennes pappa är någonstans och Elsa förklarar att han är på väg.

Känslan av att ta för mycket plats kom över henne. Han lät inte otrevlig, han såg inte sur ut men det var något i hans rörelsemönster som gjorde det tydligt ändå. Han knuckte på nacken och såg henne inte i ögonen när han pratade. Att hon ville vara där var sekundärt. [...] Hon tryckte ifrån med benen när hon drog med sig kalven till öppningen och hon fick hjälp av grindöppnaren och kalven studsade ut i frihet. ”Kan inte du ta grinden istället?” frågade Olle i förbifarten. ”Vi är redan för många.” Hon låtsades inte höra. Tog bestämda steg ut bland renarna och höll lassot redo.¹⁸¹

Även om Elsa är uppvuxen med att männen alltid är borta och väl hemma har ”blicken [...] långt i fjärran”,¹⁸² så blir kvinnor och mäns förväntade arbetsroller särskilt tydliga när hon återvänt till byn efter gymnasiet. Nu när hon är gammal nog att ta plats möter hon ett

¹⁷⁷ Laestadius 2021, s. 58.

¹⁷⁸ Kuokkanen 2009, s. 503.

¹⁷⁹ Kuokkanen 2009, s. 500.

¹⁸⁰ Laestadius 2021, s. 328.

¹⁸¹ Laestadius 2021, s. 329–330.

¹⁸² Laestadius 2021, s. 58.

motstånd från männen. Trots att hon har ett eget renmärke och är medlem i samebyn så kan hon inte vänta sig samma stöd som Mattias. ”Gubbarna i samebyn” skulle förhindra hennes chans att bli egen husbonde med rösträtt.¹⁸³ Gymnasiet med möjligheten att studera vidare efteråt hade varit ett enklare val för Elsa, där hade hon åtminstone blivit uppmuntrad. Hanna har lagt märke till Elsas påstridighet när hon rapporterat till polis att renar dödade och tjuvjagats. Hon är övertygad om att Elsa har det som krävs för att bli renskötare även om samebyn är emot hennes sätt att tala ut i tidningen om tjuvjakten på renar. ”Inte behövdes det söner för att föra vidare renskötseln till nästa generation. Det behövdes ett barn som ville och orkade ta över ryggsäcken.” Men Hanna är medveten om att de inte är där än, även om Elsa skulle kunna ”visa dem alla”, så ”stod sönerna högst i kurs”.¹⁸⁴ Hirvonen pekar på hur ”[d]en traditionella kvinnorollen har rotat sig så djupt i kulturen att frigörelsen är [...] en långsam och smärtsam process” och hur en del kvinnor ”upplever sig vara familjens tjänare”, där det inte finns något utrymme för deras egna viljor.¹⁸⁵ Både Elsa och Hanna är medvetna om den patriarkala strukturens grepp om rennäringen, men Elsa utmanar den marginella roll hon förväntas ta genom att positionera sig i mitten av rengärdet.

”Varför kan ingen bara stanna?”

Även i *Himlabrand* är rennäringen central och precis som Elsa vill Ánte inget hellre än att arbeta med renarna. Likt Elsas känsla av en saknad ”till något helt livsnödvändigt [som] pågick och lämnade henne utanför”¹⁸⁶ när hon går i gymnasiet, beskriver Ánte också en saknad, eller längtan, trots att han befinner sig mitt i en renskiljning.

Renarna dundrade in. Ljudet av bjällror och klövar i snön fick en enorm längtan att flacka till i bröstet. Eller en saknad. Han kunde inte identifiera känslan, förstod inte varifrån den kom. Han var ju redan där. Det fanns ingenting att sakna.¹⁸⁷

Hans pappa frågar honom varför han står och slöar och han börjar då hjälpa till, hans pappa fångade en ren ”utan att knappt titta, och Ánte tog tag i andra hornet. Den första instinkten var alltid att hjälpa till”.¹⁸⁸ Men Ánte var inte säker på om han ens var till någon hjälp. Hans pappa hade redan återvänt till hagen och fångat in ännu en ren.

¹⁸³ Laestadius 2021, s. 205.

¹⁸⁴ Laestadius 2021, s. 211–212.

¹⁸⁵ Hirvonen 2002, s. 193, 192.

¹⁸⁶ Laestadius 2021, s. 176.

¹⁸⁷ Backe Åstot 2021, s. 8.

¹⁸⁸ Backe Åstot 2021, s. 8.

Ánte tog ett djupt andetag, lungorna fylldes av luft. Hjärtat hade ännu inte lugnat sig bakom revbenen. Det slog som om det inte hade något annat att slå för än det här.¹⁸⁹

Ántes hjärta slår för rennäringen, men det slår även för något annat. Han är osäker på om det är längtan eller saknad han känner eftersom han ju är där han vill vara. Kanske är det en längtan till att få vara sig själv, att få vara med Erik, och en saknad i insikten att han då måste välja bort renarna. ”Ljudet av deras knäppande klövar fick kroppen att slappna av. En vaggvisa.”¹⁹⁰ När Ánte tittar på sin ren kommer han att tänka på Lasse, grannen som plötsligt flyttat från samebyn och lämnat alla sina renar.

Ánte skulle aldrig flytta, oavsett anledning. Var han tvungen att välja, skulle han välja det här. Det var här han ville vara. Alltid.
”Tänk att du är min”, sa han. Han viskade, orden var tunna och sköra. ”Men när jag är med dig får jag inte vara mig själv.”¹⁹¹

Ánte har känslor för sin vän Erik och är övertygad om att han kommer behöva välja mellan renarna och kärleken. Han tänker att hans känslor kanske kommer att gå över nån gång. Erik är trots allt tillsammans med Julia och renarna är viktigare för Ánte. ”Viktigast. Han tänkte inte släppa dem.”¹⁹² Ánte är säker på att han inte kommer att accepteras i det samiska kollektivet om han kommer ut som homosexuell. Under renkalvningen, sitter Ánte och Erik tillsammans. Erik berättar att han har pratat med Julia. ”Jag tror inte hon vill leva det liv jag lever.”¹⁹³ Ánte är osäker på vad han menar och Erik förtydligar. ”Det här.” Han svepte med handen över renarna och kalfjället. ”Vårt liv.”¹⁹⁴ Erik antyder att han känner sig bunden, han förstår att vissa lämnar renskötseln för att de inte orkar mer. Ánte blir ledsen, för honom är renskötseln det viktigaste de har.

”Man kan inte bara bestämma att man är någon annan”, sa Ánte. [...]”
”Man är vem man vill, Ánte.”
”Är du den du vill då?” frågade Ánte.
”Jag vet inte. Hur ska jag veta det när jag inte ens får prova?”
”Prova då. Prova vad du vill.”¹⁹⁵

Trots osäkerheten som Ánte känner kring sin tillhörighet i det samiska kollektivet så är det enda han vet säkert att han aldrig vill lämna renarna. Därför drabbar Lasses berättelse Ánte

¹⁸⁹ Backe Åstot 2021, s. 9.

¹⁹⁰ Backe Åstot 2021, s. 32.

¹⁹¹ Backe Åstot 2021, s. 34.

¹⁹² Backe Åstot 2021, s. 34.

¹⁹³ Backe Åstot 2021, s. 129.

¹⁹⁴ Backe Åstot 2021, s. 129.

¹⁹⁵ Backe Åstot 2021, s. 172.

extra hårt, eftersom han sålt renarna och flyttat till Stockholm för att kunna leva ihop med sin pojkvän Ruben. Ánte undrar ”[v]arför [ingen] bara kan stanna?”¹⁹⁶ Hirvonen skriver att det traditionella samiska samhället såg på kön som ”en central faktor som styrde hur en individ ska uppfostras och socialiseras”.¹⁹⁷ När normerna ifrågasätts eller motarbetas leder det till en exkludering från kollektivet. Dessa traditionella värderingar är fortsatt synliga i litteraturen, i *Himlabrand* är det just risken att exkluderas från kollektivet som begränsar Ánte, då han har sett hur Lasse och Ruben tvingats välja bort renarna och flytta från samebyn för att kunna vara tillsammans.

”Finns det homosexuella renskötare?”

Medan Elsa är accepterad inom renskötseln även om hon förväntas ta en mindre central roll, så riskerar Ántes tillhörighet i det samiska kollektivet att gå förlorad helt och hållet.

Himlabrand inleds med att Ánte gör en internetsökning. Han ”stirrade på den blinkande markören i sökfältet tills hans puls bultade i samma takt”.¹⁹⁸ Han är nervös över vad han kommer att hitta, och blundar innan han ser sökresultatet.

Flera trådar dök upp på Flashback. Han läste rubriken på den översta. Innan han hann läsa mer satte han tummen mot telefonens låsknapp. Skärmen blev genast svart, klippte av orden som hade hakat fast i honom. Men de satt kvar ändå. De satt kvar i hela kroppen.

*Finns det homosexuella renskötare?*¹⁹⁹

Något senare i romanen sätter sig Ánte vid datorn igen för att fortsätta sökningen han gjort tidigare. Han ville veta vad det stod. Han skrev åter igen in ”Homosexuella renskötare” och hittar samma tråd bland sökresultaten. Trådstartaren frågar om det finns homosexuella renskötare, och menar att de renskötare han mött när han jobbat i Kiruna antydde att det inte fanns homosexuella renskötare, han menade att samer ”inte [verkade] särskilt intresserade av sex över huvud taget [...] Kanske hade de det inte i generna”.²⁰⁰ Ingen av svaren verkade komma från någon som själv var same.

En kille från Göteborg nämnde att han hade träffat en homosexuell same på en bar i stan [...] *TheFox91: Böglappen du påstår att du känner är ju knappast renskötare utan bara en trottoarlapp. Jag har då aldrig hört talas om att det skulle finnas renskötare som är homofiler. [...]*

¹⁹⁶ Backe Åstot 2021, s. 173.

¹⁹⁷ Hirvonen 2002, s.192.

¹⁹⁸ Backe Åstot 2021, s. 5.

¹⁹⁹ Backe Åstot 2021, s. 5.

²⁰⁰ Backe Åstot 2021, s. 118.

DrHazz: *Teoretiskt sett borde det väl även finnas homosexuella renskötare?*
TheFox91: *Knappast längre. Alla har väl redan hunnit ta livet av sig :)*²⁰¹

Ánte blir arg och slår igen datorn. Först i slutet av romanen går han in på webbsidan igen. Mobilen visste redan vad han sökte efter, orden kom upp när han tryckte på sökfältet. Samma resultat som han redan läst dök upp på skärmen. Han ignorerar de homofobiska kommentarerna och skapar ett eget konto för att kunna skriva ett svar i tråden.

Flashbackrubriken var lila efter alla gånger han klickat på den. Ett blåmärke som skiftade färg. [...] Orden kom som skott genom skärmen när han skrollade neråt. Han duckade för vartenda ett. Klickade på *svara*.
Vi finns, skrev han. *Och vi lever.*²⁰²

Men det är inte bara på internet som fördomar sprids. Den homofoba jargongen är även tydlig hos de äldre männen i samebyn. En morgon när Ánte kommer in köket är hans pappas vänner där. De pratar om Ruben.

”Den satans bögjäveln”, sa pappa. [...] De andra skrattade. [...] ”Det är förjävligt”, sa den ena. ”Tur han inte springer omkring här i byn längre.” Ánte nickade ner i bordet. ”Men han var väl inte bög?” [...] ”Jag menar”, sa Ánte. ”Om han hade en fru.” ”Det var tydligen därför han stack”, sa en av pappas vänner. ”han ska ha vänstrat med någon man under hela deras jävla äktenskap.”²⁰³

Pappan och hans vänner diskuterar huruvida Ruben och Lasse skulle komma upp till ett bröllop på våren. Männen gillar Lasse, ovetande om att han och Ruben är ett par. De tror att Lasse flyttat till Stockholm för en tjej och hoppas att han kommer på bröllopet, men vad gäller Ruben är de bestämda. De säger att det var tur att han aldrig var medlem i samebyn. En av männen säger att ”[h]ade det funnits bögar i vår by hade jag vetat det. På femtiofem år har jag inte träffat en enda jävel”.²⁰⁴ Männen är övertygade om att det inte finns några homosexuella personer i samebyn. Men senare i romanen uttrycker Ántes föräldrar trots allt en oro över att folk pratar om hans umgänge med Erik. Hans mamma ber honom att ”ta en paus” från Erik.

”Sen du och Erik började umgås så här mycket har du inte riktigt varit dig själv.” [...] ”Du har blivit så annorlunda.” [...] ”Det kanske inte är så bra”, sa pappa. “Att folk får fel uppfattning om dig.” [...]

²⁰¹ Backe Åstot 2021, s. 118.

²⁰² Backe Åstot 2021, onummerad, sista sidan efter s. 205.

²⁰³ Backe Åstot 2021, s. 28–29.

²⁰⁴ Backe Åstot 2021, s. 30.

”Fel uppfattning?”

Pappa sneglade på mamma. Hon tvekade innan hon öppnade munnen.

”När man umgås så mycket med en annan kille som du gör skapar det rykten.”²⁰⁵

Ántes mamma förklarar att ”andra har börjat tro saker” och att hon inte vet vad de ska säga när folk frågar. ”Det är bara för din egen skull”, fortsatte hon. ”Och för familjen.”²⁰⁶ Liksom i *Stöld* när Minna på ett retsamt sätt säger att det är ”lite som en hederskultur”²⁰⁷ att tvinga unga män att stanna inom renskötselns så verkar det även i *Himlabrand* som att familjens heder står på spel om Ánte kommer ut som homosexuell. När Lasse så kommer till bröllopet och Ánte frågar honom varför han flyttat svarar Lasse att det var ”för Ruben”.²⁰⁸ Lasse menar att hans generation inte var lika öppen för att ”män träffade andra män” och att de flyttat för att det var mer accepterat söderut än i byarna.²⁰⁹

”Men du hade ju renar”, sa Ánte [...] ”Du var ju med i samebyn. Vad gjorde du med renarna?”

Lasse knöt händerna [...] han skakade på huvudet.

”Ruben, han ... Han hade det väldigt tufft.”

”Var det lättare att lämna allt och flytta?” [...]

”Kärleken, vet du.” Lasse drog på munnen, men ögonen följde inte med.²¹⁰

Lasse hade varit tvungen att välja renarna eller kärleken. Han hade inte kunnat stanna kvar som renskötare och samtidigt leva tillsammans med Ruben. Liksom i *Stöld* där Elsa förstod att hon nog aldrig skulle bli husbonde med rösträtt i samebyn, förstod även Lasse att motståndet från samebyn skulle bli för tufft om han valde att stanna som renskötare tillsammans med Ruben. Efter att rykten började spridas så hade de inget annat val än att flytta. Ánte upprepar att han aldrig hade kunnat lämna renarna och Lasse svarar att ”[d]et behöver du väl inte heller [...] Du är ju Anders enda pojk. Klart du ska ta över efter honom”.²¹¹ Senare i romanen när Ánte berättar att han redan har upplevt kärleken vill Lasse att Ánte ska lova honom att ”vara modigare än jag var då”.²¹² Mot slutet av romanen berättar Ántes mamma om ursäkt och säger att det är upp till Ánte hur han vill leva sitt liv. Hon säger att föräldrarna finns där för honom oavsett och att hon inte ”måste förstå allt. Jag kan älska dig ändå”.²¹³ Precis som Hirvonen nämner så har olika former av samisk kamp präglat de

²⁰⁵ Backe Åstot 2021, s. 178.

²⁰⁶ Backe Åstot 2021, s. 179.

²⁰⁷ Laestadius 2021, s. 348.

²⁰⁸ Backe Åstot 2021, s. 164.

²⁰⁹ Backe Åstot 2021, s. 164.

²¹⁰ Backe Åstot 2021, s. 164–165.

²¹¹ Backe Åstot 2021, s. 165.

²¹² Backe Åstot 2021, s. 190.

²¹³ Backe Åstot 2021, s. 200.

olika generationerna.²¹⁴ Detta blir tydligt i föräldrarnas reaktion i *Himlabrand* då de är oroliga för vad andra i samebyn ska tycka och för att utmana normer och de traditioner som samerna kämpat för att bevara. I *Stöld* upplever Elsa även hur de traditionella könsrollerna är djupt rotade i samebyn, vilket upprätthålls av renbeteslagens utformning. Elsa och Ánte är i en position där de dels bär med sig en kollektiv ärvd kamp från sina förfäder, och dels deras egen individuella kamp för att förnya samiska traditioner. De vill båda fortsätta inom rennärningen, men begränsas av normerna som råder inom det samiska kollektivet. Elsa förväntas som kvinna att ta en mindre central position inom renskötsel. Ánte som utåt sett har alla rättigheter att bli husbonde på sin sida – som det enda barnet, son och man – är orolig för att exkluderas om han kommer ut som homosexuell. Genomgripande i båda romaner är att renskötseln är navet som håller ihop generationerna, men det är även där slitningarna uppstår. Hirvonen har visat hur kvinnor lider av de krav och normer som det samiska samhället satt upp för dem.²¹⁵ I Ántes fall är den heteronormativa och homofoba attityden som får honom att tvivla på sin plats inom renskötseln.

Kuokkanen menar att de svenska och norska sametingen brister i sin hantering av jämställdhetsfrågor. I Norge finns det förslag på att förbättra detta genom samarbete med den norska regeringen och samiska organisationer som arbetar med jämställdhetsfrågor, inklusive samiska hbtq-nätverk. Dock har samarbetet med samiska kvinnoorganisationer antingen varit obefintligt, eller begränsat med knappa medel och möten utan uppföljning och kompetensuppbyggnad i genusfrågor bland parlamentariker.²¹⁶ I Sverige har sametinget antagit två jämställdhetsplaner, och även genomfört ett särskilt projekt som syftat till att förbättra jämställdheten i det samiska samhället genom att stärka kvinnors deltagande i det offentliga livet. I den redigerade strategiska planen från 2016 erkänner Sametinget att jämställdhet inte existerar i det samiska samhället och att ojämlikhet mellan könen är ett strukturellt problem som beror på ojämlika maktstrukturer och konstruktionen av det manliga som norm.²¹⁷ Det återstår dock att se hur detta kommer att genomföras i praktiken. Det är tydligt att Elsa och Ánte motsätter sig de förbestämda roller som de förväntas att ta, och deras mål är att få arbeta inom rennärningen på sina egna villkor. De är också öppna för att vidga och omvärdera samiska traditioner, något som kommer utforskas närmare i nästa kapitel.

²¹⁴ Hirvonen 2002, s. 191.

²¹⁵ Hirvonen 2002, s. 192.

²¹⁶ Kuokkanen 2019, s. 151–152.

²¹⁷ Kuokkanen 2019, s. 152.

4. Tradition och motstånd

I första delen av analysen så undersöktes betydelsen av språk- och släktkunskap.

Farmödrarna separerades från sina familjer och tvingades att tala svenska. Karaktärerna är på olika vis kopplade till sin släkthistoria, både genom släktboken och den rasbiologiska boken. Inom renskötseln har könsnormer och heteronormativitet skapat splittringar i det samiska kollektivet. I den sista delen av analysen ska jag undersöka vilka former av motstånd som uttrycks mot traditioner och mot den snäva bilden av samiskhet.

”Snart har vi inga traditioner kvar”

Ett sätt att uttrycka sin samiska identitet är genom klädseln, och i både *Stöld* och *Himlabrand* har kolten en stor betydelse. I *Stöld* är Elsas mamma Marika orolig för att addera detaljer som inte är helt enligt samisk tradition.

De nålade om det röda bandet med blått glitter på. Inte för mycket glitter, hade mamma sagt, då var det inte rätt. Men Elsa gillade glitter och smög alltid in ett band som mamma rynkade på pannan åt och tog bort. Kolten, gåktin, skulle hon ha på Jokkmokks marknad.²¹⁸

Även i *Himlabrand* är det Ántes mamma som ”rynkar på näsan” åt glittrande rosa koltar.

Nästan alla var klädda i kolt – de flesta var blåa eller svarta, med starka detaljer i rött, gult och grönt. Vissa hade andra färger. Moderna färger, sådana som áhkko brukade höja på ögonbrynen åt. Lila, turkosa, till och med blommiga tyger. Några småflickor sprang förbi Ánte upp mot kyrkan. Deras koltar var glittrande rosa, som prinsessklänningar. Mamma rynkade på näsan när hon såg dem. ”Jag tycker att man ska få experimentera”, viskade hon i Ántes öra, ”men någon gräns måste det väl ändå finnas?”²¹⁹

När Ánte berättar att han sett en blommig manskolt en gång smalnar hans mammas ögon och hon svarar att ”[s]nart har vi inga traditioner kvar”.²²⁰ På Jokkmokks marknad är Ánte klädd i vanliga kläder. Vissa bar ”färgglada tyger som stack ut” medan Ánte ”var helt klädd i grått”. Han ångrar sig och känner sig som en ”turist”.²²¹ Som tidigare nämnts så framhåller Gröndahl vikten av att få sin samiskhet bekräftad av det samiska kollektivet, och hur kolten kan inge en känsla av att den samiska tillhörigheten styrks.²²² I *Stöld* är Elsa stolt över att bära sin kolt och önskar att hon varit född innan föräldrarna gift sig, så att hon hade fått klä upp sig och vara med på deras bröllopfest.

²¹⁸ Laestadius 2021, s. 66.

²¹⁹ Backe Åstot 2021, s. 156.

²²⁰ Backe Åstot 2021, s. 156.

²²¹ Backe Åstot 2021, s. 10.

²²² Gröndahl 2021, s. 115.

Det var festernas fest, sådana som de bara hade på pappas sida. Elsa hade varit med på andra stora släktkalas, gått runt i nysydd kolt med skobanden så tajt snurrade upp efter vaderna och broscherna fästa på en sjal som satt på millimetern rätt. Det var så hon ville ha det.²²³

Elsa älskar att bära sin kolt, men för Ánte är det inte lika självklart eftersom han inte känner sig hemma i den. Innan bröllopet i *Himlabrand* tittar Ánte på sin kolt i garderoben.

På en trägalge hängde kolten. På bröllop var det självklart att man klädde sig i kolt om man hade en. Hans sliehppá – barmklädet – låg hopvikt i en kartong på garderobsgolvet. Han [...] [d]rog fingrarna över de färgade rutorna, över det blåa klädet och dekorationerna i vitt skinn. Näbbskorna stod en bit längre in med de gamla skobanden nertryckta inuti. Han lyfte en sko mot ansiktet, satte näsan mot det garvade renskinnet. Doften gjorde honom trygg – den påminde om áhkko. [...] Forsiktigt knöt han loss de gamla [skobanden]. Sedan fäste han de nya, tryckte ner fötterna i skorna och började linda. Flera varv runt vristen, upp en bit över benet. Banden lyste i rött och blått. Han drog åt ordentligt, virade hårt och bestämt, tills banden tog slut och han fäste tofsen på sidan om skon.²²⁴

Ántes förhållande till kolten är komplicerad. Hittills ”var det bara fötterna som hittat hem” i näbbskorna.²²⁵ Annat var det med resten av dräkten. Hans osäkerhet kring kolten baseras på den osäkerhet han känner kring sin tillhörighet i det samiska kollektivet. Kolberg undersöker litteratur om ungdomar i Sápmi, där det finns kulturella, språkliga och sociala ojämlikheter mellan det samiska samhället och majoritetssamhället.²²⁶ Förutom att undersöka majoritetssamhällets konflikter med det samiska samhället fokuserar han även på vilka spänningar som uppstår inom det samiska kollektivet.²²⁷ Han analyserar vad det samiska har för betydelse för de unga romankaraktärers självbild, identitet och familjrelationer. Spänningarna som Ánte upplever och som begränsar honom relaterar till den homofobi som männen uttrycker och den heteronormativitet som råder i samebyn. Först senare i romanen, när áhkko berättat om deras bakgrund och vikten av att minnas deras historia, börjar Ánte ändra uppfattning om sin kolt. Från att på Jokkmokks marknad varit ”grå” börjar han bära sin kolt med stolthet. Men under bröllopfesten då Ánte får reda på varför Lasse egentligen flyttat från samebyn, springer han iväg från festen. Erik följer med honom, och Ánte börjar ta av sig kolten.

²²³ Laestadius 2021, s. 82.

²²⁴ Backe Åstot 2021, s. 143–144.

²²⁵ Backe Åstot 2021, s. 144.

²²⁶ Kolberg 2022, s. 2.

²²⁷ Kolberg 2022, s. 2.

Han förde händerna bakom nacken, knäppte upp de två knapparna i halskragen på barmklädet. Sliehppán satt lösare kring halsen, utan att falla av. [...]
”Den här kolten känns som en jäkla rustning.”
Erik nickade. Han tittade på bältet som hängde över axeln.
”Vet. Det är alltid skönt att ta av den när man kommer hem. Fast du orkade inte vänta, ser jag.”²²⁸

Den centrala tematiken som Kolberg undersöker i samiska ungdomsromaner är just *identitetsutveckling*. Bland annat handlar det om ursprung, tillhörighet och att våga vara sig själv.²²⁹ Känslan av att inte accepteras inom sin egen kultur gör att Ánte upplever kolten som en rustning. Kolberg beskriver att karaktärerna i texterna han undersökt upplever en ”konformitetspress” att uttrycka sin samiskhet.²³⁰ Efter att han sett hur Lasse och Ruben känt sig tvingade att flytta från samebyn, upplever Ánte stora svårigheter att förhålla sig till och uttrycka sin samiskhet. Han känner att han inte tillåts vara sig själv fullt ut. Karaktären i en av Kolbergs texter menar att ”hon är visserligen same, men först och främst ””sig själv””.²³¹ Ánte upplever dock att hans samiskhet och sexualitet är oförenliga, eftersom han känt ett tvång att välja mellan renskötseln och att komma ut. För honom är kolten inte bara en symbol för hans samiska arv utan även en ”rustning” i vilken han inte har tillåts att vara sig själv. Erik säger att ”[det] finns väl en plats för såna som oss också” och förtydligar att han menar ”[s]amekillar som är less på att gå klädda i kolt”.²³² Något senare när Ánte är hemma igen granskar han sin kolt som ligger på golvet. Han slits mellan en känsla av fångenskap och saknad. Kolten är en symbol för det samiska kollektivet, som han dels upplever som förtryckande, men som han även vill känna samhörighet till.

Trots att han nyss dragit av sig [kolten], kände han nu en längtan tillbaka. Det var något kroppen saknade. Han tog upp plagget, höll det sträva tyget i handen. Tjockt, mörkt, blått. Det böljade i famnen. Han drog fingret längs bröstöppningen, upp mot halskragen. Tittade på stygnen som höll ihop dräkten. Áhkko hade sytt hans kolt. Hon var alltid noggrann, utan sin kolt var man inte densamma.
Han hade aldrig riktigt förstått det förrän nu.
Han tryckte kolten mot sig, sänkte hakan och luktade. Doften kändes bekant men ändå ny, en blandning av hem och skog. Vind, sjö och mossor. Försommarluft. Och, om det inte var inbillning: en doft av Erik.²³³

²²⁸ Backe Åstot 2021, s. 167.

²²⁹ Kolberg 2022, s. 10.

²³⁰ Kolberg 2022, s. 10.

²³¹ Kolberg 2022, s. 10.

²³² Backe Åstot 2021, s. 169.

²³³ Backe Åstot 2021, s. 180.

Han tar åter på sig kolten som nu ger honom en känsla av trygghet. Han vet att áhkko, som sytt kolten åt honom, även accepterar honom som han är. Han är säker nu, han tänker inte lämna samebyn för att få vara sig själv.

Kolten var som ett täcke runt honom, han behövde inget mer. Fick dåligt samvete för att han längtat ut ur den tidigare. [...]
En känsla hade slagit rot inombords. Det här var Ántes hem, hans arv. Varför skulle han behöva anpassa sig? [...]
Pappa hade sagt att folk kunde få fel uppfattning om Ánte. Förmodligen var det inte ens fel. Kanske förstod de först nu vem han verkligen var.²³⁴

Både i *Stöld* och *Himlabrand* försöker Elsa och Ánte att bryta det essentialistiska tankesättet och vidga den samiska indigeniteten. De har en önskan om en mer inkluderande samiskhet, där traditioner kan bevaras och samtidigt förnyas. De ser inga problem med att bryta normer, istället ser de hur detta skulle gynna det samiska kollektivet. Detta kan kontrasteras mot tidigare generationer, där aktivismen varit stark och där det samiska kollektivet kämpat tillsammans för att få till vissa grundläggande rättigheter.²³⁵ I dessa fall har *strategisk essentialism* varit nödvändig för den gemensamma kampen. Men detta har även skapat slitningar mellan generationerna gällande traditionell klädsel, renskötsel och religion i samtida samiska samhällen. Kolberg skriver ”att vara same är lika lite entydigt som att vara norsk eller svensk”.²³⁶ I de texter han undersöker ”nyanseras bilden av det samiska som fortsatt är präglad av essentialism och stereotypisering, inte bara i majoritetsdiskursen utan även inom det samiska samhället”.²³⁷ Detta blir tydligt även under Jokkmokks marknad som beskrivs i nästkommande del.

Jokkmokks marknad

I *Stöld* och *Himlabrand* skildras Jokkmokks årliga marknad. Ánte är där med sin kusin Ida och hennes kompis Hanna.

Jokkmokks snötäckta gator var fyllda av folk. Det var marknadsloardag och människor från hela världen trängde sig fram mellan stånden. Visa bar kolt, färgglada tyger som stack ut. Andra gick klädda i stora pälsar och rävmössor, eller täckbyxor och skoterskor. Som Ánte. Han var helt klädd i grått. Hans kusin, Ida, som gick bredvid honom, hade dragit på sig sin blåa njámmefáhta över jackan. Ánte kände sig som en turist – nu ångrade han sitt klädval.²³⁸

²³⁴ Backe Åstot 2021, s. 181.

²³⁵ Hirvonen 2002, s. 191.

²³⁶ Kolberg 2022, s. 10.

²³⁷ Kolberg 2022, s. 10.

²³⁸ Backe Åstot 2021, s. 10.

Som tidigare nämnts så har Ánte en komplicerad relation till kolten. Han är inte lika trygg i den som Elsa är i *Stöld*, men han ångrar sitt klädval ändå. När Hanna undrar varför han inte har på sig sin kolt svarar Ánte att han inte ”iddes ta den”.²³⁹ Hanna svarar att hon ”verkligen velat ha en” och frågade om man ”[får] det ifall man gifter sig med en same?”²⁴⁰ Ante svarar med att rycka på axlarna. Under marknaden kommer många turister till Jokkmokk och Ánte observerar dem:

Två turister, en man och en kvinna, stannade och fotograferade varandra under [den samiska flaggan]. Ánte tittade på färgerna. Rött för elden, grönt för det som växer. Blått för vattnet och gult för solen. Kvinnan log stort under flaggan.²⁴¹

I *Stöld* beskriver Elsa en liknande upplevelse av turisternas beteende under marknaden.

Koltarna, nuvtahat och de extra värmande yllesjalarna fick turisterna att vända sig efter Elsa och Anna-Stina. [...] De tog precis sista trappsteget när en medelålders kvinna framför dem slog ut med armarna och log brett.
”Men så vackra kläder! Får jag ta en bild?”
Hon väntade inte på svar, fumlade redan med mobilen och blinkade leende åt dem. [...] Elsa suckade och försökte tvinga fram ett leende. Det var tredje gången som de blivit stoppade för fotografering.
”Vi borde börja ta betalt”, viskade hon [...].²⁴²

Senare blir de stoppade av ytterligare en turist.

”Your clothes! So beautiful!”
Kvinnan som trängt sig fram var klädd för en polarexpedition och engelskan lät brittisk.
”Thank you.”
”Absolutely amazing”, fortsatte hon och kunde inte hejda sig från att röra lätt vid fransarna.²⁴³

Turisterna på marknaden är medvetna om vikten av *äkthet* när de köper souvenirer. ”Äkta sameslöjd, sa de. Det där med äkta var viktigt. Och lapp, det sa man inte, det visste de.”²⁴⁴ Elsa blir trött på att känna sig utpekad av turisterna. ”Jag orkar inte med dem snart. Nu börjar de ta på mig också.”²⁴⁵ Elsa påpekar hur Jokkmokks kommun under marknaden stoltserar med dess samiska invånare, utan att ta i beaktande det förtryck de får utstå. ”Jo, nu skulle de visas upp, nu var Jokkmokk en stolt samekommun och inte skulle någon erkänna hatet mot lappjävlar.”²⁴⁶ Men Elsa tyckte även om marknaden och hon ”visste att hon borde slappna

²³⁹ Backe Åstot 2021, s. 10.

²⁴⁰ Backe Åstot 2021, s. 10–11.

²⁴¹ Backe Åstot 2021, s. 10.

²⁴² Laestadius 2021, s. 220–221.

²⁴³ Laestadius 2021, s. 222.

²⁴⁴ Laestadius 2021, s. 221.

²⁴⁵ Laestadius 2021, s. 222.

²⁴⁶ Laestadius 2021, s. 222.

av och känna sig trygg. Här om någonstans var de för en gångs skull i majoritet, på sina egna villkor”.²⁴⁷ Trots det kan hon inte låta bli att kritisera motsättningen i ett samhälle där hennes familj blev svikna om och om igen av polis och rättsväsende. Att turister sedan kommer för att köpa souvenirer och fota dem som om de vore utställningsobjekt förstärker Elsas känsla av att vara ett objektifierat turistspektakel. ”[K]olla på dem bara. Allt är så exotiskt för dem. De koloniserar vår kultur med sina blickar på oss. Vidrigt.”²⁴⁸

Elsa irriteras över turisternas ignorans, brist på historiekännedom och deras idé om vad som är falskt och autentiskt när det gäller samisk indigenitet. I boken *Performing Indigeneity* (2014) undersöker de olika författarna koloniala effekter tillsammans med individuell och kollektiv agens. Utan att lägga någon värdering i vem eller vad som ”legitim” kan klassas som ”aborogint”²⁴⁹, ifrågasätter de på vilket sätt urfolksidentiteter förmedlas till omvärlden. Boken tar upp problemet med förenklade gränser mellan ”falsk” och ”äkta” indigenitet. Dorothy L. Hodgson visar i sitt kapitel externa påtryckningar på ursprungsbefolkningar att utföra sina identiteter på specifika sätt. Bland annat hänvisar hon till hur FN-möten uppmuntrar uppvisning av ”kultur” enligt externa förväntningar på vad som utgör indigenitet.²⁵⁰ Men hon visar också på makten hos politiska aktivister när det gäller att utnyttja eller undergräva dessa förväntningar.²⁵¹ Detta kan jämföras med hur Elsa och Anna-Stina rör sig på Jokkmokks marknad. Anna-Stina utnyttjar förväntningarna genom att posera för turisternas fotograferande, medan Elsa ogillar den ytliga uppmärksamheten. Den samiska indigeniteten kan alltså enligt Hodgson omförhandlas och förändras genom aktiva handlingar som strider mot både kommunens och turisternas föreställningar av samisk indigenitet. Elsa väljer dock att lämna marknaden istället för att aktivt handla mot förväntningarna.

Hodgson skriver också att dessa uppvisningar grundar sig i och reproducerar bekanta tropor av urbefolkningar som färgglada, spirituella och ”autentiska”.²⁵² Hon anser att urfolksrepresentanterna som medverkar är medskyldiga till dessa representationer även om hon understryker att makthierarkierna är tydliga, de anställda vid FN talar, medan urfolksrepresentanterna, med få undantag, uppträder.²⁵³ Elsa motsätter sig alltså detta uppträdande, medan Anna-Stina väljer att delta. Ánte bär inte sin kolt under marknaden, och

²⁴⁷ Laestadius 2021, s. 222–223.

²⁴⁸ Laestadius 2021, s. 223.

²⁴⁹ *Aborigint* likställs i denna kontext med *samiskt*.

²⁵⁰ Dorothy L. Hodgson, ”Culture Claims: Being Maasai at the United Nations”, i *Performing Indigeneity: Global Histories and Contemporary Experiences*. Edited by Laura R. Graham and H. Glenn Penny, (University of Nebraska Press: 2014), s. 78.

²⁵¹ Hodgson 2014, s. 71.

²⁵² Hodgson 2014, s. 62.

²⁵³ Hodgson 2014, s. 62.

genom att inte delta i föreställningen och reproducera samiska troper kan han röra sig anonymt, han känner sig till och med som ”en turist”.²⁵⁴ Även om Ánte ångrar att han inte är klädd i sin kolt, så är han i den aktuella delen av romanen fortsatt osäker på hur han ska uttrycka sin samiskhet.

Hodgson tillägger att en del forskare kritiserar hur uppträdandet och reproduktionen av troper döljer historiens komplexitet som de samtida problemen grundar sig i. Genom att reproducera och svara till de västerländska föreställningarna om urfolkskultur som en representation av en slags fixerad, ohistorisk essens, som möts genom uppträdande och uppvisning, skymmer dessa strategier det dynamiska och komplicerade verkligheterna av kulturell mening för urfolk i deras vardagsliv.²⁵⁵ När turisterna fotograferar Elsa känner hon sig exotifierad. Kommunens och turisternas uppmuntran till föreställningen av samiskhet gör att marknaden både är en plats för samisk samhörighet och kolonial exploatering. Precis som Ánte gjort under bröllopfesten, tar hon av sig sin kolt i frustration.

Hon lossade på bältet, det kändes som om hon inte fick nog med syre. Allt skulle sitta så hårt, så perfekt, så rätt.

Hon fick blickar, inte av turisterna nu, men av sina egna. Hon stod där med bältet i handen, en ofullständig kolt och ett ansikte som blossade rött. [...]

Hon ville fråga om [turisterna] var medvetna om att huset en gång varit en folkhögskola som startades för att vara en gottgörelse för alla övergrep som samerna fått utstå. Ett kristet försök till ett meningslöst förlåt.

”Men vet ni ens vad de bad om ursäkt för?”

Elsa suckade och drog bältet runt midjan igen. Fäste tryckknapparna och knöt banden så att tofsarna hängde ner på vänster sida.²⁵⁶

Elsa påpekar att Samernas utbildningscentrum som tidigare varit en folkhögskola, startades som ett försök till gottgörelse för övergrepp. Det är även i samma byggnad som Ánte hittar den rasbiologiska boken. Den samiska kulturens förbindelse till det statliga förtrycket är ofrånkomligt, historien är konstant närvarande i lokaler, politik, och traditioner.

Kolten är en laddad symbol för Elsa och Ánte. Dels står den för samisk tradition, stolthet och arv, men den upplevs även som en tung rustning med förväntningar. Mödrarnas relation till kolten är traditionsenlig. Elsas mamma Marika är rädd för att sticka ut och riskera att dömas som icke-samisk, och Ántes mamma Anne-Máret känner en oro över förlorade samiska traditioner. Elsa bär gärna kolt, både traditionell och med nya detaljer, och Ánte, efter att först inte känt att han kan bära kolten med allt vad den symboliserar, allt som han inte är, finner så småningom en trygghet i den, en länk till hans arv och förfäder. Kolberg

²⁵⁴ Backe Åstot 2021, s. 10.

²⁵⁵ Hodgson 2014, s. 76.

²⁵⁶ Laestadius 2021, s. 224.

menar att ”Sápmi kan vara lika mångskiftande som majoritetssamhällena” och hans analys av samisk litteratur visar just på att samisk identitet är en del av en större identitetsrepertoar. På så sätt kan litteraturen vara en motvikt till de tendenser av essentialisering, stereotypisering och exotisering som fortsatt drabbar samer idag.²⁵⁷

Laestadianismen, Svenska kyrkan & samisk religion

Ett annat återkommande tema i *Stöld* och *Himlabrand* är olika former av trosuppfattningar. Kristendom, Laestadianism och inslag av samisk religion tas upp. Som tidigare nämnts så har det samiska samhället en långtgående, om än komplicerad, relation till Svenska kyrkan. Laestadianismen är en väckelserörelse som växte fram under 1800-talet och som grundades av den samiska prästen Lars Levi Laestadius. Den Laestadianska läran betecknas som en konservativ luthersk rörelse och är fortsatt aktiv som en del av Svenska kyrkan idag.²⁵⁸ I ”Avkolonisering och väckelse” skriver Anne Heith om hur Lars Levi Laestadius och Laestadianismen porträtteras i nutida samiska texter och undersöker hur rörelsen ”utmanar koloniala strukturer i svenskt nationsbyggande”.²⁵⁹ Heith menar att Laestadianismen må ha börjat som en inomkyrklig rörelse men dess framgångar kan främst kopplas till väckelsens betydande spridning bland samer, samt att Laestadius behärskade både det samiska och finska språket och använde sig av båda i sin predikan.

[L]aestadianismens framgång och spridning i norr [kan] beskrivas som att rörelsen uppstod i en kolonial periferi och i hög utsträckning spreds bland grupper som sågs som avvikande i en svensk nationell kontext. Till detta bidrog Laestadius tidvis konfliktfyllda förhållande till representanter för Statskyrkan, liksom hans teologi, som genom sin kritik mot Sveriges nationella centrum med en kyrka, som enligt honom representerade en död tro, kom att ge incitament till motstånd och alternativa berättelser.²⁶⁰

Áhkku är den enda i Elsas familj som är laestadian, och hon ”brukade prata om Guds prövningar och att allt hände av en mening. Elsa hade för länge sedan bestämt sig för att den där guden inte var för henne och när Nástegallu dog blev hon helt övertygad”.²⁶¹ Elsa tycker inte om när hennes farmor talar om Gud. När Elsa ser norrskenet och ropar högt så blir áhkku arg på henne, eftersom hon menar att norrskenet inte för något gott med sig. ”Elsa tittade ner i

²⁵⁷ Kolberg 2022, s. 12.

²⁵⁸ Samer.se, *Lars Levi Laestadius och samerna*, u.å., <https://www.samer.se/laestadianismen> [hämtad 2022-10-10].

²⁵⁹ Anne Heith. ”Avkolonisering och Väckelse” *Tidskrift För Litteraturvetenskap* 46:3–4, (2016), s. 119.

²⁶⁰ Heith 2016, s. 122.

²⁶¹ Laestadius 2021, s. 38.

golvet. Farligt, det var áhkku favoritord. Det var mycket som var farligt eller syndigt.”²⁶²

Trots att áhkku familj har tröttnat på hennes berättelser om synd så säger de inte emot henne. För áhkku har tron varit en tröst. Laestadianismen utbredning hade stor betydelse för det samiska folket under 1800-talet, bland annat innebar det en markant minskning av brännvinsmissbruk och renstölder bland samer. Detta hade en positiv inverkan på samernas sociala liv, deras ekonomi och relationer.²⁶³ Men Laestadius har även kritiserats. Heith lyfter flera negativa aspekter av Laestadianismen, bland annat synen på rörelsen som diktatorisk, med patriarkala predikanter som blandar sig i folks liv.²⁶⁴ Hon menar att Lars Levi Laestadius var en ”kolonial medbrottsling” vilket baseras på dokumentation som visar på Laestadius inblandning i försäljningen av samiska skallar och andra mänskliga kvarlevor som plundrats från samiska gravplatser. Heith menar att denna hantering av mänskliga kvarlevor kritiserats hårt inom dagens samiska aktivism, där det likställs med kolonialt våld och avhumanisering. Det kan kopplas till dagens arbete för att få tillbaka samiska kvarlevor från olika museisamlingar.²⁶⁵

Valkonen och Wallenius-Korkalo lyfter också Laestadianismens problematik. De refererar till hur Kuokkanens postkoloniala feministiska analys av samiska kvinnors situation, kräver en dekonstruktion av patriarkala praktiker som en del av processen av avkolonisering. Kuokkanen menar att Laestadianismen är ett av de koloniala och patriarkala systemen som feministisk kritik bör granska. Vidare hävdar hon att kristendomen i allmänhet och Laestadianismen i synnerhet har spelat en central roll i att skapa ett patriarkalt – och kolonialt – paradig i samiska samhällen och en osymmetrisk maktbalans mellan könen.²⁶⁶

Förutom att tala om vad som är syndigt så kopplar áhkku även klimatförändringarna till sin tro och till Guds vrede. En del somrar hade de tvingats bära dubbla jackor när det var för kallt, andra somrar hade hettan varit olidlig för både renskötare och renar.

Och áhkku som då med olycksbådande röst sa att så här hade det aldrig varit förut. Anna-Stinas mamma brukade säga att man inte skulle lyssna så noga på de där kristna, och hon borde veta för hennes faster var en djupt troende laestadian som gjort sitt yttersta för att skrämja ihjäl syskonbarnen med sitt prat om helvetet och synden. När Elsa ibland upprepade det áhkku sagt sa Hanna att det var struntprat och varje gång hon lovade det blev det lugnare i kroppen.²⁶⁷

²⁶² Laestadius 2021, s. 92.

²⁶³ Samer.se, *Lars Levi Laestadius och samerna*.

²⁶⁴ Heith 2018, s. 115.

²⁶⁵ Heith 2018, s. 64.

²⁶⁶ Sanna Valkonen & Sandra Wallenius-Korkalo, ”Practising Postcolonial Intersectionality: Gender, Religion and Indigeneity in Sámi Social Work”, i *International Social Work*, 59:5 (2016), s. 616.

²⁶⁷ Laestadius 2021, s. 99–100.

När Elsa jojkar tänker hon på sin farmor och farfar. Hennes farfar, áddjá, brukade jojka, men áhkku gillade det inte.

Ingen visste att hon övade i smyg, försökte hitta sin ton. Hon hade hört sägas att áddjá alltid jojkade till fjälls som ung, men själv hade hon aldrig fått höra honom. Áhkku hade stränga kristna åsikter om syndens jojk, men Elsa ville inte tro att hon tystat áddjá. Hon hoppades att han fortfarande jojkade sina marker.²⁶⁸

Det talas om att áddjá även har helande krafter.

Och om hon skar sig gjorde det inget för áddjá hade förmågan att stoppa blodet. Man fick inte prata så mycket om det där, att áddjá kunde tänka på att blodet skulle sluta rinna och så hände det. Det var bara naturligt, inget konstigt, men mamma sa ofta att man inte behövde prata om det med andra, eller helst ingen alls. Áddjá kunde också blåsa på ställen där man hade ont och då försvann det. Ibland kom det folk hem till honom för att få hjälp, och många ringde. Men allt det där skulle man vara tyst om.²⁶⁹

Áhkku och áddjá har båda olika trosuppfattning. Áddjá jojkar och är en gunsttar²⁷⁰ medan áhkku som laestadian ogillar ”syndens jojk”. Det talas även om att Elsa har ärvt áddjás egenskaper.

”Man ska inte alltid säga vad man kan.” [Áhkku] tog tag i Elsas överarm. [...]

”Du vill inte förlora förmågan.” [...]

Áhkku nöp till igen, det gjorde ont. Elsa nickade. Förmågan. Det var till och med svårt att benämna den utan att vara rädd för att säga för mycket. Ån hade hon inte vågat närma sig det som folk påstod att áddjá fört vidare till henne, förmågan att bota och stoppa blod. Att hon var en gunsttar. I byarna visste man vem man kunde ringa, vilka som kunde bota.²⁷¹

Áhkku menar att man inte ska prata om vissa kunskaper, då man riskerar att ”förlora förmågan”. Hon anser även att man inte ska reta norrskenet då det kan vara farligt, man måste visa norrskenet respekt. ”Elsa var osäker på om det var Gud som bestämde farligheten den här gången.”²⁷² Enligt samisk mytologi så är norrskenet förknippat med olycka. Áhkku tycks därmed accepterar idén om både läkandeförmågor och mytologiska företeelser men menar dock att man inte ska prata om det, eller jojka för den delen. Därmed är det tydligt att áhkku fortsatt tror på vissa fenomen som relaterar till samisk religion. Valkonen och Wallenius-Korkalo har lyft det komplexa i att försöka separera samisk tradition och Laestadianism, då de menar att koloniala relationer och Laestadianismen är så pass integrerade i det samiska samhället. Laestadianismen är inte bara en religion, utan en social

²⁶⁸ Laestadius 2021, s. 100.

²⁶⁹ Laestadius 2021, s. 62.

²⁷⁰ *Gunsttar* är en benämning på samer som tros ha läkande egenskaper, en person med siarförmågor, en botare.

²⁷¹ Laestadius 2021, s. 352.

²⁷² Laestadius 2021, s. 92.

miljö som är djupt sammanflätad med de sociala relationerna och kulturella normerna i de samiska samhällena. Laestadiansk religion och samisk spiritualitet uppstår och samverkar i samma transkulturella miljö. De menar att det till och med kan vara omöjligt att försöka skilja samisk tradition från Laestadiansk tradition.²⁷³ Här blir en avlänkning eller avgränsning från den övergripande strukturen svår – om inte omöjlig – att utföra. Resultatet blir en fortsatt sammanvävd transkulturell miljö där både kyrkans tradition och samisk spiritualitet verkar. På så vis fortgår kolonialitetens långvariga maktmönster att operera och definiera det samiska samhället.

Heith understryker också att de Laestadianska prästernas roll var att göra människor medvetna om olika fällor och faror som kan sätta deras frälsning på spel, varför de varnade folket för att synda. Med det sagt så fanns det en stor variation gällande exakt vad som ansågs syndigt och inte mellan olika grupper och präster.²⁷⁴ Var áhkku står är inte heller helt tydligt, kanske inte ens för henne själv. I den senare delen av romanen, under en kalvmärkning, så börjar áhkku plötsligt att sjunga en samisk psalm.²⁷⁵ Även tidigare i romanen, när Elsa och Marika lämnar áhkku på äldreboendet, brister hon ut i sång.

Plötsligt kom den samiska psalmen, alla visste att áhkku hade en vacker röst och nu tog hon i så att kinderna fläckades röda. [...] Elsa blev rörd, var tvungen att vända sig bort. De skulle aldrig enas om det religiösa. Hon skulle aldrig acceptera medan áhkku så blint tagit det till sig. Det gick inte att prata om det längre, hur áhkku inte såg allt ont kyrkan gjort dem. Hur hon kunde vända sig till kyrkan överhuvudtaget. Som fjortonåring hade Elsa stått på sig, ifrågasatt och fått áhkku att höja rösten. Det var inte kyrkan hon vände sig till, det var Gud och det var en helt annan sak. De som i Guds namn tagit det som en gång varit samernas, det var en annan sak, förstod Elsa inte det? Fnyst hade hon gjort. Den kyrkan hade inget med hennes tro att göra.²⁷⁶

Áhkku ”sökte [...] sig dit där tryggheten var som störst” och Elsa försonas med tanken på att de aldrig skulle komma överens om det religiösa, och trots att hon ogillar det så har hon förståelse för att religionen varit viktig för áhkku.²⁷⁷ När demensen greppat tag om áhkku glider hon in i ett tillstånd där hon ständigt vacklar mellan barndom och vuxen ålder. Mentalt befinner hon sig växelvis på nomadskolan och ute på rengärdet. Hon kallar Marika för *rivgu* för att stunden senare bjuda henne på kaffe ”som om inget ont blivit sagt”.²⁷⁸

²⁷³ Valkonen & Wallenius-Korkalo 2016, s. 623.

²⁷⁴ Heith 2018, s. 45.

²⁷⁵ Laestadius 2021, s. 354.

²⁷⁶ Laestadius 2021, s. 240.

²⁷⁷ Laestadius 2021, s. 240.

²⁷⁸ Laestadius 2021, s. 354.

”Jag ska då aldrig gifta mig i svenska kyrkan”

I *Himlabrand* skildras kyrkan under en bröllopsceremoni. Ánte upplever en sorg när han ser all glädje kring paret Súnna och Stefan som gifter sig. Han funderar på om han någonsin kommer att få uppleva samma sak. ”Skulle han någonsin få det Súnna och Stefan hade? En kärlek som var så självklar att fira. Som alla tyckte var vacker.”²⁷⁹ Eriks syn på kyrkan skiljer sig från Ántes. När de är på väg mot sjön efter att ha lämnat bröllopfesten säger Erik att det egentligen är konstigt att de gifter sig i kyrkan.

”Det känns lite märkligt att fira sin kärlek i en kyrka som tog ifrån oss allt vi trodde på.” [...]

”Vad menar du?”

”Jag kan liksom inte sluta tänka på att vi inte hör hemma där egentligen. Varför är det ingen som tänker på det förutom jag? Jag ska då aldrig gifta mig i svenska kyrkan.” [...]

”Fast det var ju jättelängesen”, sa Ánte. Många är väl kristna idag.”

”Det är ju just det jag menar. Det är tragiskt att många är så kristna för det är egentligen inte deras val, de har ju blivit tvingade till det.”

”Fast inte de som lever nu.”²⁸⁰

Ánte gillar inte hur Erik uttrycker sig, även om han är medveten om vad han syftar på. Ánte menar att de som lever idag inte tillhör de generationer som tvingades att bli kristna, men Erik ger sig inte utan fortsätter: ”Indirekt. Deras förfäder, dina och mina förfäder, har ju blivit tvingade till det. Med våld.”²⁸¹ Erik försöker få Ánte att förstå den historiska kontexten, hur den påverkar dem än idag och att det därför inte går att bortse ifrån.

Något skiftade i Eriks ansikte. Han blundade, en rynka bildades i pannan. ”Tycker bara det är sjukt att ingen bryr sig om det längre. Att vi läser psalmer översatta till samiska som om det vore fint. Mår typ illa av att tänka på det.”²⁸²

Här nämner Erik också psalmerna, och i *Himlabrand* kritiserar just psalmerna mer direkt. Motsättningen i att kyrkan, vars historiska övergrepp på samerna är känt, fortfarande är en plats för samiska ceremonier och att dess texter som en gång påtvingats samerna nu sjungs under samiska bröllop och begravningar. Kyrkan tog ifrån samerna ”allt de trodde på”²⁸³ då deras egen religion och olika former av traditionsutövande förbjöds, exempelvis ”syndens jojk”²⁸⁴ som áhkku talade om. Elsa är som sagt inte överens med sin farmor om religionen, men hon har förståelse för dess betydelse för áhkku. Erik, å andra sidan, är bestämd. Han

²⁷⁹ Backe Åstot 2021, s. 158.

²⁸⁰ Backe Åstot 2021, s. 169–170.

²⁸¹ Backe Åstot 2021, s. 170.

²⁸² Backe Åstot 2021, s. 170.

²⁸³ Backe Åstot 2021, s. 169.

²⁸⁴ Laestadius 2021, s. 100.

skulle aldrig gifta sig i Svenska kyrkan. Den ”komplexa transkulturella miljön”²⁸⁵ som Valkonen och Wallenius-Korkalo nämner leder till viss problematik när det gäller att separera helt från kyrkan, och innebär även en svårdragen gräns mellan Laestadianism och samisk spiritualitet. Hos áhkku är den kristna tron djupt rotad även om hon också tror på en del mytologiska och traditionella samiska fenomen. För Erik finns det dock inget hopp för en kyrka som tagit ifrån samerna allt de trodde på.

I den samiska litteraturen skildras relationen till Laestadianismen, Svenska kyrkan och samisk religion på olika vis. Heith understryker denna mångfald av berättelser som uppstår som en reaktion mot ett förtryck, och att detta innebär att det inte finns en enhetlig homogen berättelse om kolonialism mot vilken motberättelser baserade på *strategisk essentialism* produceras.²⁸⁶ Detta blir tydligt då åsikterna inte bara går isär inom det samiska kollektivet utan även inom familjer, mellan vänner och över generationer. Heith skriver dock att det finns sår, skam, självförakt, ilska och svåra minnen som är verkliga när det kommer till det historiska förhållandet mellan kyrkan och samerna, vilket hon menar ligger i linje med andra teoretikers analyser om kolonialismens verkan.²⁸⁷

Sammanfattande diskussion

I denna uppsats har jag undersökt hur *samisk indigenitet*, *strategisk essentialism* och *kön och sexualitet* relaterar till identitetsskapandet i romanerna *Stöld* och *Himlabrand*, främst hos karaktärerna Elsa och Ánte, men även hos syskon, föräldrar och farmödrar.

Det samiska språket och släktkunskapen har påverkat den samiska indigeniteten hos familjerna i *Stöld* och *Himlabrand* på olika sätt. Farmödrarna i båda romaner är främst drabbade av den språkförlust som svenska staten och nomadskolan orsakat. Släktboken som visar på en persons samiska tillhörighet är ett medium som både är förknippat med stolthet över det samiska arvet men även skam för den som av olika anledningar inte finns omnämnd. I *Stöld* finns Elsas mamma Marika förvisso med i släktboken, men då hennes föräldrar flyttat från samebyn förlorade även hon i vissas ögon rätten att kalla sig same. Marika försöker ständigt hävda sin samiskhet, men kallas ändå för ”rivgu”. I vissa sammanhang tycks släktboken upprepa idén om en essentiell, äkta samiskhet, något som även förekom i den rasbiologiska forskningen.

²⁸⁵ Valkonen & Wallenius-Korkalo 2016, s. 623.

²⁸⁶ Heith 2018, s. 30.

²⁸⁷ Heith 2018, s. 30. Här ger Heith som exempel bl.a. Franz Fanons *Black Skin, White Masks* (1967) och Ngũgĩ wa Thiong'o's *Decolonizing the mind: The Politics of Language in African Literature* (1986), två viktiga verk där kolonialismens effekter analyseras.

Essentialismen kan länkas till både historiska och samtida förtryck i *Stöld* och *Himlabrand*. Mycket av det som kan utläsas av den rasbiologiska forskningen som har med essentialistiska idéer att göra går även att länka till den rasism som pågår i det samtida samhället. Ánte ser hur samerna kategoriserats efter begrepp som ”minusvariant” i den rasbiologiska boken som menar att det finns ett essentiellt och äkta samiskt utseende. Elsa ser hur kommentarsfält på sociala medier beskriver att samer bör utföra renskötseln på traditionellt vis och inte använda modern teknik. Även gällande renskötseln finns alltså en idé om att den samiska kulturen står still i tiden och inte får utvecklas eller moderniseras. Det framkommer att *essentialism* och *strategisk essentialism* kan brukas i både negativ och positiv bemärkelse. Dels kan begreppet användas som en sammanlänkande kraft för att nå gemensamma rättigheter, men det kan även användas som ett begränsande, rasistiskt och utestängande begrepp, som inom den rasbiologiska forskningen.

Så vilken effekt har essentialismen haft på Ántes och Elsas identitetsskapande? I de två första delarna av analysen framgår att Elsa och Ánte har alla attribut och förutsättningar för att anses vara samiska. Där är det istället deras farmödrar som tvingats att gå i nomadskola, Ántes farmors farföräldrar som fotograferats i den rasbiologiska boken och Elsas mamma som trots att hon finns med i en släktbok ses som icke-samisk. När det gäller Elsa och Ánte så har båda fått med sig språket och kunskap inom rennäringen. De bär båda med sig den kollektiva ärvda kampen för att bevara samiska rättigheter. Men de för även en individuell kamp som går emot de traditionella värderingarna som genomsyrar samebyn och som inte främjar olika former av samisk representation.

Som inom de flesta grupperingar finns det även olika former av maktrelationer inom det samiska samhället. Renskötseln är ett centralt och generationsöverskridande tema i båda romanerna som skapar sammanhållning, men det är även där slitningar uppstår. Elsa drabbas av de krav och normer som det samiska samhället satt upp för kvinnan inom renskötseln och som svenska staten genom renbeteslagen bidragit till att befästa ytterligare. I Ántes fall är den homofobi som sprids mellan männen i samebyn och den heteronormativa inställningen som leder till att han tvivlar på sin plats inom renskötseln. Elsas och Ántes kritik gentemot den egna kulturen i relation till renskötseln gestaltas genom att de motsätter sig de förbestämda roller som de förväntas ta, och istället hävdar sin rätt att få arbeta med renskötseln på sina egna villkor. Elsa och Ánte vill att de samiska traditionerna och den samiska indigeniteten ska vidgas och omvärderas.

Analysen avslutas med att undersöka olika former av motstånd i romanerna. Här framkommer kritik från den yngre generationen mot vissa traditioner och den essentialistiska

synen på samiskhet. Både Marika och Ánne-Máret har en traditionell syn på hur kolten ska se ut och anser att den inte bör moderniseras, medan Elsa och Ánte tycker att den gott kan uppdateras för att spegla individuell smak. På Jokkmokks marknad blir Elsa irriterad över att exotifieras av turisterna, medan Ánte som inte är traditionsenligt klädd själv känner sig som en turist. Här beskrivs även den komplicerade relationen mellan kyrkan, Laestadianismen och samisk religion. Elsa är kritisk till sin farmors kristna tro men förstår även betydelsen den haft för henne genom livet. Ánte undrar över om han någonsin skulle få gifta sig i kyrkan medan Erik ställer sig kritisk till det med tanke på kyrkans tidigare behandling av samer.

Ett antal teorier, koncept och forskning har bidragit till analysen av romanerna. Genom uppsatsen har jag använt mig av begreppet *samisk indigenitet* för att beskriva den samiska urfolksidentiteten i texterna. Hirvonen lyfter den historiska framväxten av samisk litteratur och de olika teman som varit viktiga genom olika generationer, från aktivism för grundläggande rättigheter till nytänkande, utmanande och omskapande av traditioner. Genom Gröndahl har litteraturens utmanande av gränser gällande den kollektiva identiteten hos samer uppmärksammas och visat på en breddad samisk identitet som sträcker sig bortom vad som traditionellt ansetts vara samiskt. Hon beskriver både faran och möjligheterna med konceptet *strategisk essentialism*. Även Heith menar att den *strategiska essentialismen* är nödvändig i kollektiv kamp men att den brister vad gäller individuell erfarenhet. Kolberg har visat hur ungdomar motsätter sig traditioner för att etablera en egen samisk identitet. Han beskriver problemet med ”konformitetspress” bland unga samer vilket innebär en känsla av att behöva leva upp till samiska traditioner och familjens förväntningar, något som drabbar både Elsa och Ánte på olika sätt i romanerna, bland annat genom de könsnormer och den heteronormativitet som råder inom det samiska kollektivet.

Analysen har även visat på hur maktstrukturer, förtryck och rasism verkar i *Stöld* och *Himlabrand*. Kuokkanen visar hur den statliga inblandningen i renskötseln bidragit till den ojämlika maktfördelningen mellan män och kvinnor, något som fortsatt påverkar rennäringen idag. Hodgson förklarar hur den samiska indigeniteten kan omförhandlas och förändras genom aktiva handlingar som strider mot kommunens och turisternas föreställningar av samisk indigenitet. Heith har visat på Laestadianismens positiva aspekter som bland annat inneburit minskat alkoholmissbruk och ökad samhörighet bland samer, men även dess negativa aspekter då den tenderar att vara diktatorisk och patriarkal. Valkonen och Wallenius-Korkalo beskriver även svårigheten i att separera samisk tradition från Laestadianism, vilket skapat en transkulturell miljö intrasslad i kolonial tradition.

Slutsats och utblick

Hur ser då framtiden ut när det inte finns ett samstämmigt samiskt kollektiv, då åsikter och trosuppfattningar går isär och splittrar det samiska samhället? Liksom Gröndahl lyfter Kolberg och Hirvonen betydelsen av en breddad *samisk indigenitet*, som ständigt förändras och omformas. Även om *strategisk essentialism* varit lämpligt i de tidiga stadierna av samisk aktivism för att nå grundläggande rättigheter, och fortsatt är användbart när det handlar om att samarbeta mot gemensamma mål, så är det alltjämt ett problematiskt förhållningssätt ur ett normkritiskt perspektiv. Att synliggöra och framhålla de varieteter av *samisk indigenitet* som skrivs fram i litteraturen innebär inte bara att det samiska kollektivet blir mer inkluderande, det gör det även mer motståndskraftigt mot tidigare – och pågående – interna och statliga förtryck.

I den här uppsatsen har jag undersökt ett antal olika teman som analyserats genom begreppen *samisk indigenitet*, *strategisk essentialism*, *kön* och *sexualitet*. Med det sagt har jag behövt göra ett urval vilket innebär att jag fått avstå från många spännande och viktiga ämnen som tas upp i romanerna. Samisk litteratur är präglad av samisk historia och uppsatsen har även redogjort för hur ärvd och individuell kamp påverkat de unga karaktärerna och hur historiska aspekter kan relateras till samtida problem gällande samisk indigenitet och identitetsskapande.

Samisk litteratur förtjänar mer utrymme inom litteraturforskningen. Tillgängligheten till dessa texter har ökat genom både översättningar och ett bredare utbud på det svenska språket, så det finns goda förutsättningar för vidare forskning. Urfolklitteratur är även viktig del av det dekoloniala projektet, som i sin tur även innebär en blick riktad mot miljö-, mark- och klimatfrågor. Något som jag inte haft utrymme att undersöka närmare i *Stöld* och *Himlabrand* är de många naturreferenser som finns i romanerna. Hur natur, rötter, gränser, stigar, gruvor och väderväxlingar skildras i den samiska litteraturen, samt hur det relaterar till *samisk indigenitet*, är intressanta aspekter värda att utforska.

Referenslista

- Andersson, Kajsa, *Sápmi i ord och bild: En antologi. 1.* (Västra Frölunda: On Line, 2015).
Backe Åstot, Moa, *Himlabrand*, (Stockholm: Rabén & Sjögren, 2021).
Forum för levande historia, *Kolonisation*, u.å., <https://www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/olika-former-av-intolerans/rasism-mot-av-samer/kolonisation> [hämtad 2022-05-21].

- Författaren, *Jag kan inte ta ansvar för att folk är dumma i huvudet*, 5/10 2020, <https://www.forfattaren.se/intervju/jag-kan-inte-ta-ansvar-for-att-folk-ar-dumma-i-huvudet> [hämtad 2022-12-09].
- Gröndahl, Satu, ”Att komma hem: identitetsskapande i modern samisk litteratur”, *Tidskrift för genusvetenskap* 42:4 (2021), s. 101–121.
- , ”Mellan tradition och modernitet?: Litteraturhistoriska aspekter på samisk litteratur”, i *Váimmus čiegan sániid: I hjärtat gömmer jag orden: samiskt symposium till minne av Annika Jansson*, [ed] Lars-Gunnar Larsson & Torbjörn Söder, (Uppsala: Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet, 2008), s. 14–21.
- Heith, Anne, ”Avkolonisering och Väckelse”, *Tidskrift För Litteraturvetenskap* 46:3–4, (2016), s. 119–126.
- , *Laestadius and Laestadianism in the contested field of cultural heritage: a study of contemporary Sámi and Tornedalian texts*, (Umeå universitet: Humanistiska fakulteten, Institutionen för kultur- och medievetenskaper), 2018.
- Hirvonen, Vuokko, ”Samiska kvinnoförfattare: En historik över hundra år av skrivande”, i *Litteraturens gränsländ: Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*, (Uppsala: 2002), s. 181–200.
- Hodgson, Dorothy L., ”Culture Claims: Being Maasai at the United Nations”, i *Performing Indigeneity: Global Histories and Contemporary Experiences*. Edited by Laura R. Graham and H. Glenn Penny, (University of Nebraska Press: 2014), s. 55–82.
- Junkka, Malin A., *Svenska kyrkan ber om ursäkt*, 2021, <https://www.minoritet.se/6970> [hämtad 2022-11-28].
- Kolberg, Asbjørn Rørslett, ”Identitet, Konflikt Og Veien Hjem. Stemmer I Nyere Samisk Ungdomslitteratur”, *Nordlit* 48:1 (2022), s. 1–14.
- Kuokkanen, Rauna, ”Indigenous Women in Traditional Economies: The Case of Sámi Reindeer Herding.”, i *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 34:3 (2009), s. 499–504.
- , *Restructuring Relations: Indigenous Self-Determination, Governance, and Gender*, (Oxford University Press: 2019).
- Kuokkanen, Rauna & Kirsti Paltto, ”Publishing Sámi Literature—from Christian Translations to Sámi Publishing Houses”, i *Studies in American Indian Literatures*, 22:2 (2010), s. 42–58.
- Laestadius, Ann-Helén, *Stöld*, (Stockholm: Romanus & Selling, 2021).
- Laula, Elsa, *Inför Lif eller Död?*, (Stockholm: Wilhelmssons tryckeri, 1904).

- Manderstedt, Lena, Annbritt Palo & Lydia Kokkola, "Rethinking Cultural Appropriation in YA Literature Through Sámi and Arctic Pedagogies", i *Children's Literature in Education*, 52:1 (2021).
- Mignolo, Walter D., "Coloniality Is Far from Over, and So Must Be Decoloniality", i *Afterall*, 43:1, (2017), s. 38–45.
- , "Delinking: The Rhetoric of Modernity, the Logic of Coloniality and the Grammar of De-coloniality", i *Cultural Studies*, 21:2 (2007), s. 449-514.
- Mignolo, Walter D., & Wanda Nanibush. "Thinking and Engaging with the Decolonial: A Conversation Between Walter D. Mignolo and Wanda Nanibush", i *Afterall*, 45, (2018), s. 24–29.
- Moya, Paula L., *The Social Imperative: Race, Close Reading, and Contemporary Literary Criticism*, (Palo Alto: Stanford University Press, 2015).
- Samer.se, *Att skriva på samiska*, u.å., <https://www.samer.se/skriftspraket> [hämtad 2022-10-11].
- , *De skrivna orden*, u.å., <https://www.samer.se/1190> [hämtad 2022-10-11].
- , *Lars Levi Laestadius och samerna*, u.å., <https://www.samer.se/laestadianismen> [hämtad 2022-10-10].
- , *Långa skallar och korta samer*, u.å., <https://samer.se/3684> [hämtad 2022-11-18].
- , *Samerna och Staten*, u.å., <https://www.samer.se/samernaochstaten> [hämtad 2022-11-28].
- Sametinget, *Regeringen kränker samers mänskliga rättigheter*, 2015, <https://www.sametinget.se/11877> [hämtad 2022-09-09].
- Sandström, Moa, *Dekoloniseringskonst: Artivism i 2010-talets Sápmi*, avhandling (Umeå: Umeå Universitet, 2020).
- Schottenius Cullhed, Sigrid, Hedberg, Andreas, och Svedjedal, Johan, *Litteraturvetenskap I*. Upplaga 1. ed. (Lund: Studentlitteratur, 2020).
- Schottenius, Maria, "Djupt imponerande om hatet mot samer", *Dagens Nyheter* (DN) 2/2 2021, <https://www.dn.se/kultur/djupt-imponerande-om-hatet-mot-samer/> [hämtad 2022-09-10].
- Studieförbundet Vuxenskolan, *Viktigt att förmedla hopp*, u.å., <https://www.sv.se/om-sv/artiklar/artikel-moa-backe-astot/> [hämtad 2022-12-09].
- Valkonen, Sanna & Sandra Wallenius-Korkalo, "Practising Postcolonial Intersectionality: Gender, Religion and Indigeneity in Sámi Social Work", i *International Social Work*, 59:5 (2016), s. 614–626.

Wistisen, Lydia, ”Varm kärlekshistoria i strålande debut”, *Dagens Nyheter* (DN) 26/3 2021, <https://www.dn.se/kultur/varm-karlekshistoria-i-stralande-debut/> [hämtad 2022-11-26].